

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vývoj politického systému
Československé socialistické republiky**

Stanislav Antoš

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Vývoj politického systému
Československé socialistické republiky**

Stanislav Antoš

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Stanislav Antoš v.r.

Plzeň, duben 2011

V úvodu bych nejprve rád poděkoval doc. PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. za odbornou pomoc a rady, kterými mi pomohl zadané téma zpracovat.

Stanislav Antoš

Obsah

1.1.1. ÚVOD.....	6
2.1.1. Teoretická základy uplatňování komunistické moci.....	7
2.1.2. Cesta k únorové ústavě.....	11
2.1.3. Ústava Československé republiky z roku 1948.....	15
2.1.4. Ústava Československé socialistické republiky.....	19
2.1.5. Ústavní zákon o československé federaci.....	22
2.1.6. Záměr vytvořit novou ústavu.....	31
2.1.7. Politické strany Národní fronty.....	32
2.1.8. Národní výbory.....	44
2.1.9. Hospodářství v ČSR a ČSSR.....	47
2.2.0. Ozbrojené složky a represivní složky státu.....	49
2.2.1. Veřejné mínění o politickém systému.....	50
2.2.2. Opozice vůči systému.....	51
2.2.3. Zahraniční vlivy na politický systém.....	53
2.2.4. Uplatnění teoretických zásad marxismu-leninismu v ČSR.....	58
3.1.1 ZÁVĚR.....	59
4.1.1. SEZNAM použité literatury a pramenů.....	61
6.1.1. RESUMÉ.....	63

1.1.1. ÚVOD

Dvacet let od pádu totalitního režimu v Československu je dostatečně dlouhá doba, aby pohled na tuto část moderních dějin nebyl zatížen pohnutkami, které v čase převratu a několik let poté na každého účastníka doléhaly. Na druhé straně je to dost dlouhá doba, aby řada tehdejších zkušeností ve vzpomínkách vybledla a hrozilo zkreslení skutečného stavu. Nemluvě o těch, kteří tuto dobu nezažili vůbec a nebo jako malé děti. My se v naší práci zaměříme na fungování systému bez zbytečného zacházení do podrobností každodenního života. Naší snahou bude uchopit jádro celého komunistického vládního mechanismu. K tomu nám poslouží díla klasiků komunistické ideologie, tedy marxismu-leninismu. Vždyť jejich učení bylo zdrojem chodu celého socialistického Československa. Proto se na ně v úvodu podíváme, abychom zjistili, jaká teoretická východiska nabízelo. Dále uvidíme, jak se zásady uplatněné především v komunistickém Rusku (potažmo v SSSR) aplikovaly v ČSR.

Po prostudování mocenských vztahů by nám mělo vyplynout na povrch, v jakém rozsahu a s jakým úspěchem byl komunistický systém naroubován na československé ústřední orgány (vládu, parlament, soudy, stranický systém). Kromě toho posoudíme i vliv ideologie v hospodářských, společenských organizacích, ve veřejné správě, ozbrojených složkách atd.

Po posouzení teoretických zásad komunismu se nám základní osou stanou tři ústavní dokumenty. Začneme s tzv. květnovou ústavou z roku 1948. V této souvislosti přihlédneme i k tomu, za jakých podmínek vznikala a jaká pravidla jí předcházela. Druhým dokumentem rozebraným v širších souvislostech bude ústava z roku 1960, která prohlásila Československo za socialistickou společnost. Třetí normou podrobenou bližšímu zkoumání bude zákon o československé federaci z roku 1968. Protože Československo patřilo v čase bipolárního světa do východního bloku socialistických států, podíváme se na vliv zahraniční politiky na konstituování, chod i zánik socialistického systému.

Závěrem by pak mělo být zjištění, jak vůbec celý politický systém Československa v letech 1948 až 1989 pracoval. Co bylo určující pro jeho existenci a jak ovlivňoval mocenskou strukturu společnosti a to vše ve světle zásad marxismu-leninismu.

2.1.1. Teoretická základy uplatňování komunistické moci

Minulý režim se zaklínal učením marxismu-leninismu jako rovnocenného učení dvou revolucionářů Karla Marxe a Vladimíra Iljiče Lenina, ale v praxi bylo využíván marxismus upravený V. I. Leninem pro potřeby situace v Rusku. Teoretické základy komunistického systému jsou roztroušeny v Leninově rozsáhlém díle, zejména v knihách Stát a revoluce, Co dělat a Levičáctví – dětská nemoc komunismu. Základem tohoto učení bylo převzít moc, proměnit celou společnost a to vše za pomoci skupiny profesionálních revolucionářů.

Karel Marx učil, že proletariát uchopí nejprve moc a přemění výrobní prostředky ve státní vlastnictví. Tím zruší sám sebe, promění celou společnost v beztřídní a tak vlastně zruší stát, protože ten je produktem třídních protikladů (Lenin, Svazek 33, 1987: 48). Z toho plyne – jak učil Lenin, že dojde ke změně státu, nikoliv k jeho konci. Což je významné tvrzení, protože z toho plyne, že dělníci musejí uchvátit moc v daném státě a nelze očekávat nějakou anarchii. Na druhou stranu stát začne odumírat po jeho změně ve společnost v režii proletariátu. Z toho je možné dovodit, že toto se stane až někdy ve vzdálené budoucnosti a tak standardní výkon moci nelze pominout (Lenin, Svazek 33, 1987: 50). Navíc ono uplatňování moci musí být brutální, protože změna ve společnosti nemůže být jiná než násilná. Dokonce už Karel Marx na tuto změnu poukazuje a Lenin ji rozvíjí (Lenin, Svazek 33, 1987: 50). K tomu dodává, že základní podmínkou úspěchu převzetí moci ve státě, je Leninem stanovena naprostá centralizace moci a přísná kázeň proletariátu. Pod ní si můžeme představit bezvýhradnou poslušnost vedení dělnické strany (Lenin, Svazek 41, 1988: 38).

V každodenní praxi ideologů minulého režimu se objevoval pojem diktatura proletariátu, s nímž počali operovat Karel Marx a Bedřich Engels po

porážce pařížské komuny. Tuto událost oba pozorně sledovali a vyvozovali z ní praktické závěry (Lenin, Svazek 33, 1987: 55).

Marx došel už v roce 1852 (tedy 13 let před povstáním komunardů) k závěru, že třídní boj jde neomylně k diktatuře proletariátu, což je proces likvidující všechny třídy. Tuto zásadu reflektoval Lenin v tvrzení, že diktatura proletariátu je to, co odlišuje buržoazii (tedy i sociální demokracii) od marxismu. (Lenin, Svazek 33, 1987: 66). Je třeba dodat, že titul marxista Lenin odebral každému, kdo nepřijímal jeho výklad Marxova učení.

Ve svém návodu ruský revolucionář ze zaostalé agrární země nahradil učení předchůdců o nejrevolučnější třídě dělníků myšlenkovou konstrukcí, že potřeby dělníků a rolníků jsou totožné a tak obě skupiny patří do těžce vykořisťované třídy (Lenin, Svazek 33, 1987: 71). Odtud pramení známé komunistické heslo o sepětí dělníků, rolníků a pracujících inteligence. Ta se do této trojice dostala, protože Lenin viděl zapojení pracujících inteligence do nové společnosti pozitivně. Podle jeho názoru dříve platilo, že musela pracovat pod kapitalistou, nyní bude radostně budovat společnost pod dohledem ozbrojených dělníků (Lenin, Svazek 33, 1987: 132).

Základem ustavení komunistického státu (Lenin používal pojem demokratického státu) je nutnost odstranit dvě složky, které společnost nejvíce vysilují a to armádu a úřednictvo. Za příklad si Lenin zvolil komentář Karla Marxe k pařížské komuně, která armádu zrušila a úředníky změnila ve volitelné dělníky státu, kterým snížila platy na dělnický průměr. Lenin myšlenku rozvádí v tom, že byrokratický aparát nebude po revoluci zrušen, ale kádrově obměněn a zreformován. K tomu dojde za pomoci ozbrojeného proletariátu (Lenin, Svazek 33, 1987: 77).

Lenin ostře vystupuje proti parlamentarismu, ale zároveň tuto instituci úplně nezatracuje, pouze ji mění. Zejména doporučuje sjednotit moc výkonnou a zákonodárnou v jednu, kterou má parlament provádět (Lenin, Svazek 33, 1987: 79). Lenin, podle určitých pasáží z Marxe a Engelse, se odvolával na nutnost zavést pro proletářskou revoluci a pozdější stát dělníky spravovaný demokratický centralismus. Tento základní kámen řízení státu neměl v revolucionářově pojetí žádnou alternativu. Z tohoto důvodu je Leninem kritizována federativní forma státu, vhodnější se mu jeví centralizovaná země.

Jasně odtud vysvítá, že výše popisovaný parlament není jen zákonodárný a vládní sbor spojený v jedno, ale jen převodová páka jednoho ústředního orgánu (Lenin, 1987: 103). Kdo takový orgán tvoří, poznáme z další poučky, která pramení už ze samého uchopení moci a řízení společnosti, což je podle Lenina možné výhradně za pomoci organizace revolucionářů. Toto pojetí je v celém systému rozhodující. Zakladatel tohoto učení neustále hovoří o celé třídě pracujících, ale nezastírá, že schopnost k tvořivému činu má jen hrstka profesionálních revolucionářů. Jejich úkolem je táhnout celou společnost za sebou. Není možné, aby se změna politického systému děla živelně. To znamená, že masy nemohou předbíhat revolucionáře, rozuměj komunistickou stranu (Lenin, svazek 6, 1981: 120). Strana dělníků komunistického typu musí mít volnou organizační strukturu kvůli možné infiltraci policejními složkami a nesmí se zatěžovat byrokracií a zbytečným zpomalováním své činnosti rozbujelým aparátem (Lenin, svazek 6, 1981: 134). Akceschopnost zajistí stabilní organizace vůdců, kterým celá strana podléhá. Čím více se organizace společností rozrůstá, tím musí být její vedení pevněji drženo profesionálními revolucionáři, protože hrozí chaos a rozdrobení síly (Lenin, svazek 6, 1981: 138). Rozšiřování vlivu komunistické strany se nemůže zastavit před žádnou oblastí života. Lenin například výslovně zdůrazňuje potřebu vlivu v armádě, na kterou musí působit ideologie strany v maximální míře. Záměr získat ozbrojené složky, je v této souvislosti jasný. Pro jistotu autor ruské revoluce ještě vybízí k vytvoření vlastní ozbrojené organizace v rámci své strany (Lenin, svazek 6, 1981: 143).

Vliv komunistického státu musí být patrný ve všech oblastech. Za příklad si můžeme vzít tvrzení, že dělnický stát se nemůže při zestátnění zastavit jen u výrobních prostředků. Jeho cílem je uspokojovat veškeré základní potřeby, mezi které patří i bytová otázka. Proto je potřeba bytový fond zestátnit a racionálně mnohde prázdné a nedostatečně využívané prostory nabídnout dělníkům (Lenin, 1987: 89). S odvoláním na Engelse volá po zachování některých zavedených postupů v přidělování bytů a uzavírání nájemních smluv. Získání ekonomické moci ve státě, což je podle marxismu hlavní zdroj moci politické, bylo nezbytné. Centrální plánování, zejména v počátku uplatňované ultra-centralizované válečné hospodářství mělo katastrofální následky. Zkušenosti ze zhrouteného hospodářství po dvou letech bolševické vlády, vyložil Lenin jako zákonitý znak. Po převratu se dle něj situace vždy zhorší, aby

mohla vyrůst na nových základech. Z toho lze snadno dovodit, že v prvních letech je potřeba překonat největší krizi režimu a to za každou cenu a za použití jakéhokoliv prostředku (Lenin, Svazek 41, 1988: 286).

Základem úspěchu při převzetí moci je podle autora ruské revoluce potřeba využívat každé příležitosti. To znamená útočit tam, kde je možné uspět, ustoupit, kdy je to potřeba. Takto pojatá politika je naprosto pragmatická, oproštěná od jakýchkoliv hodnot v každodenní činnosti, v ideologické ovšem nikoliv. Cíl je přesně stanoven, ale cesty je třeba uzpůsobovat podle momentální výhodnosti (Lenin, Svazek 41, 1988: 42). Tento postup platí i ve vztahu k politickým orgánům a organizacím vůbec. Parlamentního života se komunisté mají účastnit, aby v něm vytvořili půdu pro převzetí revoluce, je jedno, zda se tak stane na parlamentní, mimoparlamentní půdě a nebo na obou zároveň. Státní instituce kromě toho nebudou hned zrušeny, pouze postupně odumírají a tak je vhodně je pro další upevňování moci ponechat při životě (Lenin, Svazek 50, 1988: 50). V čase předrevolučním a revolučním mají komunisté možnost v parlamentech prezentovat svoji ideologii a demokraticky pojatý systém rozrušovat (Lenin, Svazek 41, 1988: 75).

Nutným předpokladem pro organizaci proletariátu je silná komunistická strana. Je to základní institucionální prvek, který musí ještě dlouhá léta vést společnost a postupně ji přetvářet v beztřídní (Lenin, Svazek 41, 1988: 58). Její vedení musí být co nejužší a všichni jsou mu podřízeni. Nejen členové strany, ale i veškeré státní instituce, které bez směrodatných pokynů z ústředního výboru nemohou nic rozhodnout. Členství v komunistické straně dává možnost mít podíl na chodu státu, ale neznamená to, že by byl člen pod nějakou ochranou, například zastřelení za protistátní činnost mu hrozí stejnou měrou jako komukoliv jinému (Lenin, Svazek 41, 1988: 62). Prodlouženou rukou komunistické strany jsou i další organizace, které nemají plně politický charakter, ale chovají se bezvýhradně státotvorně. Příkladem jsou odbory, které sdružují pracující různých zaměření, ale vedeny jsou výhradně komunisty, ale i jiné organizace (Lenin, Svazek 41, 1988: 63).

Od roku 1920 zvažovala bolševická moc, jakým způsobem by měly být státy, v nichž zvítězí revoluce sovětského typu, připoutány k sovětskému Rusku. V textu věnovanému národnostním a koloniálním otázkám V. I. Lenin navrhuje vytvořit federaci států vedených sověty. Důvodem je obrana před

imperialismem a vzájemná hospodářská posila všech nově konstituovaných zemí (Lenin, Svazek 41, 1988: 200). Zde můžeme připomenout imperiální zájmy carského Ruska a následný vliv Sovětského svazu na své satelity mezi, něž Československo patřilo, jako geopolitické konstanty této velké euroasijské země.

Dále se podíváme, jak socialistický systém v Československu fungoval, abychom se v závěru vrátili k tomu, s jakým úspěchem popsání zásady českoslovenští komunisté aplikovali.

2.1.2. Cesta k únorové ústavě

Období, kdy v Československu byly naplňovány myšlenky socialistického státu od roku 1948 do roku 1989, platily na území státu tři ústavy. První z nich z roku 1920 byla 9. května 1948 - po 74 dnech od únorového převratu - nahrazena novou, kvalitativně zcela odlišnou. Ústava z roku 1920 v tuto dobu nebyla ve svém duchu dodržována. Byla překryta řadou mimořádných zákonů a dohod (Zdobinský, 1989: 6). Dokumenty, které reflektovaly nastalou situaci a měnily podmínky předchozí doby zavedené v prvorepublikové ústavě, jsou zakotveny v následujících dokumentech: v Deklaraci Slovenské národní rady z 1. září 1944, kdy se slovenský národ přihlásil ke společnému státu Čechů a Slováků. V poválečném období na tuto snahu navázaly tři Pražské dohody z let 1945-1946, upravující postavení SNR, která nebyla na rozdíl od České národní rady, rozpuštěna a vytvořila asymetrické pojetí jednotného státu (Dějiny, 1994: 373). Pražské dohody stanovovaly, které záležitosti jsou společné a rozhoduje o nich centrální vláda, a které patří do působnosti Slovenské národní rady na území Slovenska (Zdobinský, 1989: 22). Je třeba poznamenat, že pravomoci SNR byly v dalším období neustále ubírány, ale přesto zde stále zůstával orgán, který upozorňoval na odlišnost slovenské země. Další události překrývající původní únorovou ústavu zhmotněné v dokumenty jsou dekrety prezidenta republiky – Dekret prezidenta republiky o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů (tímto byly nejen anulovány vynucené převody majetku okupační správou, ale stát také získal vliv ve firmách a organizacích nespolehlivých osob), Dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich

pomahačů a o mimořádných lidových soudech (v tomto případě rozsudky vydávaly mimořádné lidové soudy, provedení dekretu na Slovensku bylo plně ponecháno v rukách SNR), významné změny v majetkových poměrech zavádí Dekret prezidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa (tato změna přinesla i změnu rozložení sil v politickém spektru, protože noví vlastníci půdy se v nejbližších volbách ve výrazné většině postavili za KSČ, které se do té doby nedařilo pronikat na venkov) a jako poslední dokument měnící tvář Československa jmenujme Dekret prezidenta republiky o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků završující jmenované dokumenty 2. října 1945 (těmito kroky se 61% všech pracujících stalo státními zaměstnanci (Dokumenty, 1994: 375-404). Tato realita vychází z Košického vládního prohlášení, kde padla rozhodnutí například o znárodnění bank a na naléhání zástupce sociální demokracie Majera (komunisté byli v tu dobu umírněnější) nerostného bohatství a energetiky (Rupnik, 2002: 206).

Nastalé změny otevřely už koncem války diskusi nad novou ústavou. Dokument z roku 1920 mající demokratický charakter, vnímaný jako buržoazní, byl inspirovaný prosincovou ústavou Rakousko-Uherskou z roku 1867, ústavou francouzskou a s deklaratorním úvodem z americké ústavy a myšlenkami dohodových mocností zapsaných v mírových smlouvách, stál v přímém protikladu začínající nové éry (Zdobinský, 1989, 6).

Původní praxe naplňovaná soutěží politických stran byla změněna na jednáních exilové vlády a v Košickém vládním programu jednotnou Národní frontu s omezeným stranickým spektrem. K tomu byl schválen Budovatelský plán, který otáčel společnost v politické i hospodářské oblasti na východ (Zdobinský, 1989: 16). Zajímavostí je, že vláda NF se výhradně skládala z exilových politiků. Ti, kteří šest let vedli domácí odboj, byli použiti pro nižší funkce, což bylo v Evropě unikátní. Kromě toho všichni autoři dohod na novém omezeném stranickém systému v Československu byli automaticky členy vládních stran bez opozice. Jednosměrná demokracie tak musela nutně vést k zablokování systému a řešení tak měli v ruce ti, kteří ovládali státní aparát, tedy komunisté a prezident Beneš (Rupnik, 2002: 99). Stranický systém, který byl dohodami při vytvoření Národní fronty zaveden, lze z pohledu teorie politické vědy označit za limitovaný. Ve společnosti se komunistům podařilo vytvořit

mýtus, že jejich strana byla nejvýznamnější složkou domácího odboje, což jí pomáhalo zdůrazňovat jejich postavení v NF. Kromě toho Košický vládní program posílil pozice KSČ tím, že získala klíčové úřady pod svoji kontrolu. Obsadila ministrem Václavem Noskem ministerstvo vnitra, prosadila vytvoření jednotné policejní organizace - Sboru národní bezpečnosti. V hospodářském životě KSČ měla významné postavení v národních výborech, jejichž prostřednictvím dosazovala své členy do národní správy zkonfiskovaných zemědělských a průmyslových podniků. Z postu ministra informací, který zastával Václav Kopecký, ovládala Českou tiskovou kancelář, zestátněný rozhlas i kinematografii (Vodička, 2003, 47). Vše tedy v duchu Leninových rad o proniknutí do všech oblastí veřejného života.

Výše zmíněné změny ve společnosti vybízely politickou reprezentaci vytvořit nový nejvyšší právní dokument. Cestu k němu otevřelo přijetí ústavního zákona č. 65/1946 Sb. O Ústavodárném národním shromáždění, které mělo tento záměr realizovat. Vznikem nového Ústavodárného národního shromáždění byla odstraněna druhá komora Senát a snížena volební věk voličů na 18 (z 21 let) a volených na 21 let (z dřívějších 30 let). (Zdobinský, 1989:21).

Do ústavodárného Národního shromáždění ČSR vstoupili po vítězných volbách v roce 1946 komunisté se 36% hlasů. Jejich úspěch byl zřejmý jak na celostátní úrovni, tak i v obou částech republiky. V českých zemích získali 40% hlasů, na Slovensku méně, ale i tak výsledek přesahoval 30%. Oproti meziválečnému období to byl mimořádný úspěch. V této části republiky byla úspěšnější Demokratická strana, která se proto stala terčem komunistů hned následující rok. Volební výsledek proměnila KSČ v získání nejvýznamnějších mocenských pozic ve vládě (získala křeslo ministerského předsedy, ministrů obrany, vnitra, informací). I když kontrolovala ozbrojené složky státu, přesto nadále posilovala paramilitární oddíly strany – Lidové milice (Vodička, 203: 47).

Zakotvit nové poměry v poválečném Československu měla nová ústava, na které z rozhodnutí Ústavodárného národního shromáždění pracovalo 36 zástupců politických stran. Prohlubující se ideologické rozdíly ve společnosti se projeví i v práci komise a proto nebyla schopna dojít ke svému cíli. Diskutovalo se nad dvěma návrhy. První předložili národní socialisté podporovaní lidovci a slovenskou Demokratickou stranou. Jejich cílem bylo upravit ústavu z roku 1920 a v zásadě ji ponechat v platnosti. Ostře proti se

stavěli komunisté, kteří si připravili na stranické půdě vlastní verzi. Celou situaci vyřešil až únorový převrat provedený Komunistickou stranou Československa, kdy byl přijat její návrh 8. května 1948 (Zdobinský, 1989: 24). Jakým směrem šel obsah nové ústavy, vypovídá, že ji prezident Edvard Beneš odmítl podepsat. Je to tedy jediná československá ústava, pod níž chybí podpis hlavy státu. Její platnost však naplňuje podpis předsedy vlády Klementa Gottwalda na základě § 60 předchozí ústavy (Dějiny, 1994: 415).

V této souvislosti poznamenejme, že těsně před Únorem přišli národní socialisté s novou verzí a s vlastním návrhem i lidovci. Snažili se v dokumentech bránit dalšímu znárodňování a zamýšleli rozdělit stát na tři země – Českou, Moravsko-Slezskou a Slovenskou. Jejich oponenti z řad KSČ se neustále odvolávali na Košický vládní program vytvořený v Moskvě a na Budovatelský plán, což byly dokumenty, které zásadním způsobem posouvaly zemi k socializaci (Zdobinský, 1989:27). Dělení země by komplikovalo požadavek marxismu-leninismu vybudovat jedno mocenské centrum.

Na podzim roku 1947 začaly události vrcholící změnou společenského řádu nabírat na rychlosti. KSČ prostřednictvím svého tisku rozpoutala kampaň na zavedení milionářské daně. V tu dobu měl stát ve svých rukách skoro tři čtvrtiny podniků. Počet boháčů v republice se tak snížil a zisk z takové daně by byl zanedbatelný. V podstatě se jednalo o demagogii, kterou ostatní politické strany odmítly. (Rupnik, 2002: 225). Hned na to následovala slovenská krize, státní převrat v malém. Komunisté se snažili zlikvidovat nejsilnější politický subjekt na Slovensku Demokratickou stranu. Obvinili ji z přímé ideové i personální návaznosti na zrušenou Hlinkovu stranu z časů Slovenského státu a vyvolali vládní krizi ve sboru pověřenců. Dotáhnout ji do konce ale nedokázali a tak tato generální zkouška nedopadla dobře (Rupnik, 2002: 230). Situaci zhodnotil ve svém projevu na listopadovém zasedání ÚV KSČ Klement Gottwald. Viníka v obou případech viděl v ostatních politických stranách Národní fronty a poprvé určil jasný směr – získat většinu v NF. S tímto nápadem přišel již před půl rokem na zasedání Informbyra Rudolf Slánský. Následující únor 1948 provázela jedna velká politická krize. KSČ chtěla po ostatních stranách schválit její stěžejní body programu. Jmenovitě šlo o pozemkovou reformu, další znárodňování zbylé necelé třetiny soukromých výrobních prostředků, daň z kapitálu, přijmout novou ústavu podle vlastního

návrhu, předčasné volby a ovládnout Sbor národní bezpečnosti KSČ (Rupnik, 1994: 237). Posledně jmenovaný případ se stal vrcholem vládní krize. Na jednání vlády 13. února nekomunističtí ministři požadovali odvolání nově jmenovaných velitelů SNB (komunisty byli nahrazeni dosavadní vysokí důstojníci SNB). Na další schůzi 17. února očekávali odpověď, ale ministr vnitra Václav Nosek (KSČ) se jednání nezúčastnil a tak nekomunističtí ministři ze schůze odešli (Rupnik, 2002: 237). Následně ministři podali demisi, kterou chápali jako vládní krizi, komunisté byli realističtější a pojímali ji jako krizi režimu. Protože spolu s ministry za KSČ ve vládě zůstali i ministři Ludvík Svoboda a Jan Masaryk, nepadla podle ústavy celá vláda. Nadpoloviční většina ministrů zůstala a tak ji stačilo doplnit. KSČ se v tuto dobu důsledně držela postupu přijatém 20. února, který hovořil o permanentní mobilizaci mas (například to bylo patrné na sjezdu Ústřední rady odborů v Praze, kde pouze 10 delegátů hlasovalo proti rezoluci vyzývající Beneše, aby demisi ministrů přijal). V ostatních politických stranách vznikaly akční výbory, které se hlásily k politice KSČ a přebíraly moc v sekretariátech. Byly výsledkem práce odboru na ÚV KSČ vedeném O. Hromádkem, který měl za cíl infiltrovat politické strany. Za hrozby občanských nepokojů, které mohla KSČ vyvolat za pomoci mas, lidových milicí i z větší části ovládaných represivních složek státu, prezident Beneš demisi přijal (Rupnik, 2002: 240).

2.1.3. Ústava Československé republiky z roku 1948

Nastolování socialistického režimu po únoru 1948 lze označit za Stalinské období, kdy k zásadám marxismu-leninismu přibyla poučka o zostřování třídního boje. Totalitarismus se vyznačovalo brutalitou mocenských orgánů a snahou přeorientovat celou společnost ve všech oblastech. V hospodářství byla poválečná tendence obracet ekonomiku na Sovětský svaz dokončena. Hospodářská struktura státu byla deformována vytvořením těžkého průmyslu (bez zdejších surovinových zdrojů); tím byla početně posílena dělnická třída (Vodička, 2003: 49). Státní poručnictví vstoupilo do všech oblastí života a to nejen veřejného, ale i soukromého. Konec tohoto období v ostatních zemích východního bloku přišel se smrtí J. V. Stalina v roce 1953. Měsíc po něm sice zemřel K. Gottwald, ale v Československu mělo běsnění delší setrvačnost. I když uvnitř KSČ probíhaly nesmělé diskuse nad "přehmaty"

bezpečnostních složek a justice na konci čtyřicátých a počátkem padesátých let, pomoc nejhůře postiženým občanům – politickým vězňům - přišla až v roce 1960 při první velké amnestii a pro mnohé až před Pražským jarem (Vodička, 2003: 49).

Pokud jsme v předchozím odstavci použili termín totalitarismus, měli bychom zmínit přesné rozčlenění čtyřicetiletého období vlády KSČ z pohledu současné politické vědy. Pojmem totalita lze označit jen prvních pět let. Po roce 1958 se atmosféra ve společnosti mění na kvazi-totalitní a konzultativně-posttotalitní období, aby se v šedesátých letech změnila na kvazi-pluralistický posttotalitarismus (Balík, 2003:98).

Po Únoru následovaly kroky k přijetí ústavy rychlým tempem. Jejím cílem bylo dodatečně legitimizovat nové poměry ve státě, které nastaly dle ústavy, ale směřovaly mimo právní rámec. Proto byl návrh nejprve projednán 14. dubna v Akčním výboru Národní fronty plně kontrolovaném komunisty, aby pak byl následně předložen k veřejné diskusi. Schválen byl 9. května 1948, symbolicky v den osvobození Československa sovětskou armádou (účast jiných spojeneckých sil se počala opomíjet). Její deklaratorní charakter tehdejší autoři v čele s Vladimírem Procházkou přijali z ústavních dokumentů Sovětského svazu. Ústava – jak ve své slavnostní řeči ve Vladislavském sále Pražského hradu prohlásil předseda vlády Klement Gottwald – nesla označení lidově demokratická a měla připravit podmínky ve společnosti k přechodu na vyšší stupeň společnosti – k socialistické etapě dějin (Zdobinský, 1989:30). Mobilizační charakter mas najdeme v ústavě ve článku III., kde se hovoří o povinnosti všech pracovat a bránit prospěch celku. Kdo určuje jeho potřeby, není v ústavě stanoveno, ale celospolečenská situace nenechávala nikoho na pochybách, že je to předvoj dělnické třídy KSČ (Dějiny, 1994: 412).

Pro vývoj politického systému byly důležité jednotlivé články ústavy, které díky své vágnosti umožňovaly podle potřeby vládnoucí straně dodatečně podpořit její rozhodnutí. Napomáhalo k tomu zakotvené pravidlo, že důležitý je celkový duch ústavy, který je rozhodující, pokud by se výklad některého ustanovení dostal s ním do rozporu (Zdobinský, 1989:32). Duchem byly Leninovy zásady uvedené v teoretické části.

Co se funkce parlamentu týká, tak komunisté po celé období podle sovětského vzoru posilovali rozhodovací pravomoci předsednictva parlamentu, ať už to bylo Národní shromáždění nebo později federální shromáždění a republikové národní rady. V případě únorové ústavy se toto posílení projevilo v pravomoci dvaceti čtyř členného předsednictva, které mimo plenární schůze čile schvalovalo „neodkladná opatření“. Mimochodem i vláda sama mohla vydávat vládní nařízení, čehož hojně využívala (Vodička, 2003: 84).

Funkce prezidenta si v Československu udržovala po působení Tomáše Masaryka a Edvarda Beneše vysokou prestiž. Proto tento úřad, jako jediný ve východním bloku, nebyl zrušen. V květnové ústavě z roku 1948 zůstaly hlavě státu všechny pravomoci, jako tomu bylo u ústavního dokumentu z roku 1920. Komunističtí prezidenti Klement Gottwald, Antonín Zápotocký a Antonín Novotný ovšem ani jednou nevyužili své pravomoci ve vztahu k Národnímu shromáždění, protože jim systém dával daleko efektivnější nástroje po stranické linii a v rámci institucionalizace jednotného státního systému (Vodička, 200: 91). Tento fakt se projevil v ústavě z roku 1960 i v ústavním zákonu o československé federaci, který do sebe pojal jmenovanou ústavu. Prezident tedy zůstal podle ústavy formální hlavou státu nemající možnost zasahovat do dění v parlamentu (Vodička, 2003 91).

K ustanovení politického systému jsou velmi důležité některé kapitoly. Například se to týká soudnictví, kde bylo přijato několik nových zásad. Především to bylo podle dobové terminologie zlidovění soudů tím, že byly prostřednictvím Národních výborů přizváni k rozhodování tzv. soudci z lidu (Zdobinský, 1989:39). V ústavě byla soudní moc nezávislá, v praxi ne, například v politických procesech vynášeli soudci rozsudky připravené v sekretariátech KSČ. Soudci z lidu dostávali svoji pravomoc na základě rozhodnutí Národních výborů, které se staly novým prvkem přijatým z revolučního dění posledních dnů války. Tyto složky byly hierarchicky podřízeny centru a tak nevykazovaly žádný prvek samostatnosti. Po celé období komunistického režimu byly Národní výbory pevnou součástí státní moci (Dějiny, 1994: 413). A to jak organizační strukturou, tak i politickým obsazováním míst jednotlivých funkcionářů podle pravidel Národní fronty a kádrové politiky KSČ.

V hospodářské oblasti potvrdil znárodňovací trend článek zcela měnící hospodářské zákonitosti ve státě, který vymezuje vlastnictví výrobních

prostředků na socialistické a družstevní. V hospodářské sféře mohli, alespoň podle ústavy, v praxi ne, působit výrobní organizace do 50 zaměstnanců a hospodařit zemědělci s výměrou do 50 ha (Zdobinský, 1989: 40). Za nedotknutelné bylo vyhlášeno osobní vlastnictví bez bližšího určení. Podstatné je, že veškerou hospodářskou činnost ve státě bez ohledu na charakter organizací (státní, družstevní, soukromé) řídí jednotný hospodářský plán (Dějiny, 1994: 413). Únorová ústava byla později samotnými odborníky stojícími na základech marxismu-leninismu kritizována pro svoji tradiční dělbu moci ve státě, byť nebyla uplatňována, a pro nadbytečnou konkrétnost, která vrhala špatné světlo na realitu. Týká se to zvláště povolení podnikat a hospodařit, což v praxi nebyla pravda, jak by to na první pohled z ústavy vyplývalo.

Národní shromáždění bylo formálně reliktem parlamentního systému. Mechanismus získávání moci kontrolovaný Národní frontou ovládanou KSČ ovšem znemožňoval jakoukoli svobodnou činnost. Plná kontrola systému a tím pádem i společnosti novou mocí, je dobře vidět z volební účasti při volbách do nového Národního shromáždění utvořeného v rámci květnové ústavy, která byla téměř rovna počtu platných odevzdaných hlasů. Ve volbách konaných 30. května 1948 získali kandidáti v českých zemích 87,12% hlasů a na Slovensku 84,19%. Ve druhých volbách konaných o šest let později byla celostátní účast 97,89% (Zdobinský, 1989:39). Je třeba poznamenat, že tyto volby již ztratily základní charakter tohoto procesu, a to možnost volby. Kandidáti byli seřazeni na jednotné kandidátní listině. Z 300 křesel Národního shromáždění získali komunisté 214 míst, zbytek předem přidělili ostatním stranám. Od této doby byly návrhy zákonů připraveny na ÚV KSČ a po předjednání předsednictvem Národního shromáždění jednomyslně schvalovány (Vodička, 2003: 84).

K uvedené ústavě ještě patří později přijaté ústavní zákony, které posilovaly ústřední orgány. Především to byl zákon 47/1950 Sb., kterým byla posílena vláda, která si bez parlamentu mohla zřizovat či rušit ministerstva. Zákonem č. 64/1952 Sb. byla změněna struktura soudů, vymezena jejich jasná návaznost a soudci počali být voleni. Zároveň byla zřízena prokuratura. Zákonem č. 12/1952 byla upravena struktura národních výborů (Zdobinský, 1989:42). Původní ústava byla doplněna o několik ústavních zákonů, největší dopad na správu země mělo nové územně správní členění státu, kdy byl počet okresů snížen na 108 a krajů na 10. Ústavním zákonem č. 35/1960 Sb. pak

byly ustanoveny volby do Národního shromáždění, Slovenské národní rady a národních výborů všech stupňů – a to vše v jeden den (Zdobinský, 1989: 44) Všechny tyto dodatky dotvářely systém centralizované monolitické státní moci.

K tomu je třeba připočítat další zákony vycházející z Leninem doporučené nesmiřitelnosti s třídními nepřáteli, které měly za cíl změnit společnost a eliminovat případný odpor proti nastoupené cestě budování socialismu. První z represivních zákonů byl Zákon č. 231 ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Již samotný § 1 Vlastizrada svojí šíří umožnil odstranit z cesty kohokoliv, kdo by se stavěl na odporu budování systému v duchu nově přijaté ústavy. Tresty byly stanoveny v šíři nabízející libovolnou výši od deseti do pětadvaceti let odnětí svobody, případně až na doživotí. Při ohrožení státu, shromažďování zbraní, organizování skupiny a podobně (dokonce i jen v případě jak uvádí písmeno e 3. odstavce „je-li tu jiná přitěžující okolnost“) byl stanoven trest smrti (Kratochvíl, 1990: 217). Devatenáct dnů na to následovala další norma a to Zákon o táborech nucené práce, který umožňoval bez soudního řízení poslat kohokoliv do koncentračního tábora. Významný vliv na prosazování nového systému měly už v době převratu Akční výbory, které určovaly, kdo se v které organizaci bude podílet na budování nového systému a kdo ne. Tyto výbory rozhodovaly prakticky ve všech oborech výrobních, společenských, vzdělávacích atd. (Kratochvíl, 1990: 11). Jak málo v tehdejší době stačilo ke zmaření existence i života vypovídá citát prof. Františka Buriánka: „V jisté době se literární kritiky podobaly politickým zatykačům.“ (Kratochvíl, 1999: 15).

2.1.4. Ústava Československé socialistické republiky

Myšlenka přijmout novou ústavu byla v ústředí KSČ přijata dvanáct let po květnové ústavě. Vedly k tomu následující události. Vládnoucí moci se podařilo znárodnit téměř veškerý výrobní potenciál státu a kolektivizovat 90% zemědělské půdy. (Zdobinský, 1989: 44). Kromě toho bylo vhodné institucionalizovat praktickou nadvládu KSČ ve společnosti v podobě příslušného ústavního článku. Tím je čl. 4, v němž je Komunistická strana Československa uvedena jako rozhodující síla ve společnosti. V šestém článku je pak tatáž politická strana určena jako rozhodující moc v Národní frontě, tedy ve vedoucí organizaci všech složek společenského a politického charakteru. Výjimkou jsou církve, které nespádaly do Národní fronty a v této ústavě – ani

předchozí - nejsou zmíněny ani odkazem na právo vykonávat náboženský život, či jinak prosazovat zájmy věřících (Dějiny, 1994: 425). Rozhodující bylo zavedení principu demokratického centralismu do ústavy. Tak byl systém řízení komunistické strany uplatňovaný v celé společnosti ústavně zakotven a dával zákonnou oporu všem centrálně-byrokratickým aparátem diktovaným rozhodnutím ve všech oblastech života (Vodička, 2003: 57).

Předvolební kampaň mající za cíl mobilizovat voliče k účasti na volbách s předem daným výsledkem využila vláda k diskusi nad návrhem ústavy. Text připravil ÚV KSČ po poradě s vedením Národní fronty. Byla sestavena 86 členná komise a následně probíhala podle dobové terminologie všenárodní diskuse. Jaké zásadní prvky musí ústava obsahovat, jasně stanovil na zasedání ÚV KSČ Antonín Novotný. Tyto zásady – monolitická státní moc, zestátnění zbylých výrobních prostředků, pevné začlenění Československa do soustavy socialistických států vedených Svazem sovětských socialistických republik, vedoucí úlohu KSČ ve společnosti - byly bezezbytku promítnuty do dokumentu. Po volbách v červenci proběhla celostátní konference komunistické strany, která návrh ústavy schválila. O plné kontrole vládnoucí moci nad společností v té době dobře vypovídá, že na 47 400 veřejných schůzích bylo přítomno více než 4 miliony občanů, kteří návrh vzali na vědomí. Připomínky, které nemohly mít na zásady ústavy žádný vliv, byly většinou souhlasné. Odmítnuty byly příliš podrobné úpravy a kritické hlasy jak těch, kteří chtěli systém vylepšovat, či ho přímo odmítali (Zdobinský, 1989: 47).

Návrh ústavy byl delegáty celostátní konference jednohlasně přijat, stejný výsledek byl i při hlasování v Národním shromáždění 11. července, kde se dokument změnil v ústavní zákon č. 100/1960 Sb. Budování socialistické společnosti tím bylo podle autorů dovršeno, což se projevilo i ve změně názvu státu z Československé republiky na Československou socialistickou republiku, včetně úpravy státního znaku (Zdobinský, 1989: 48). Všechny snahy předchozího období zavést myšlenky marxismu-leninismu monopolně vykládaného komunistickou stranou v Československu se v této době podařilo institucionalizovat. Dobře je to patrné na výše zmíněném označení KSČ jako rozhodující síly ve společnosti, což bylo nezpochybnitelné již předtím (Dějiny, 1994: 424). Faktický stav stranického systému upravoval článek IV, který zní "Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická

strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence," který pojistil vládu KSČ a její dominantní postavení v Národní frontě, charakterizované jako dobrovolné sdružení společenských organizací (Dějiny, 1994: 426).

Nová ústava oproti předchozí odstranila, byť jen teoretickou, ale za příhodných podmínek použitelnou, dělbu moci. Nadále neumožňovala například prezidentu republiky vetovat zákon Národního shromáždění a nebo rozpustit sněmovnu. Stalo se tak především kvůli přijetí nového myšlenkového konstruktů, který nahrazuje dělbu moci dělbu práce, zatímco veškerá moc zůstává v jednom centru (Zdobinský, 1989: 54). Prezident se stal svým způsobem podřízeným parlamentu, který ho mohl odvolat z funkce. Naopak zda jsou rozhodnutí Národního shromáždění v souladu s ústavou, nikdo nekontroloval, protože takový orgán (zpravidla ústavní či nejvyšší soud) nebyl. Kromě toho došlo k dalšímu posunu moci od všech poslanců k předsednictvu, které už nemuselo vydané právní normy mimo plenární zasedání zdůvodňovat jejich neodkladností, ale mohlo přijímat zákonná opatření bez omezení. Takováto moc jediného zákonodárského orgánu byla v souladu s poučkami marxismu-leninismu o vládě lidu. Tento model zakotvený v sovětské ústavě z roku 1936 byl převzat do ústavy z roku 1960 (Vodička, 2003: 85).

Ústava do sebe nejen pojímala nové pojmy reflektující stav společnosti, ale také vylučovala i dosud alespoň formálně uváděné prvky. Týká se to zejména soukromého vlastnictví. Do budoucna bylo ústavně připuštěno pouze společenské vlastnictví socialistického a družstevního charakteru. Soukromý majetek byl pojat jako okrajový prvek, který není potřeba ústavně hájit (Zdobinský, 1989:51). Konkrétně byl v případě soukromého vlastnictví uveden příklad (v ústavě ojedinělý jev) a to rodinný domek, jako vrchol nemovitého majetku, který může občan držet i dědit. Z toho můžeme dovodit i pozdější snadnou praxi při vyvlastňování nemovitostí ve prospěch veřejného zájmu (Dějiny, 1994: 426). Následně zákonodárci v hospodářském zákoníku definovali ještě jeden druh socialistického vlastnictví a to majetek společenských a jiných socialistických organizací. Tato novinka ovšem neměla vliv na to, že výrobní prostředky byly ve vlastnictví státu a ten prostřednictvím kádrové politiky rozhodoval o tom, kdo bude stát v jejich čele (Vodička, 2003: 6).

Monopol státní moci v oblasti národního hospodářství byl posílen, nově měl být uplatňován – ne z pohledu praxe, kde už dávno byl, ale ústavy – i v oblasti vzdělávání. To se v budoucnu mohlo ubírat výhradně v duchu vědeckého názoru a marxismu-leninismu. Všechna další pojetí jsou tak automaticky označena za nevědecká a tudíž nebyla státem podporována a ani tolerována (Dějiny, 1994: 428). Paradoxně sice nová ústava věnovala více paragrafů Slovenské národní radě než předchozí, ale ve skutečnosti tento svébytný orgán oslabovala. V čl. 74 bylo SNR uloženo usnášet se pouze v souladu s celostátním zákonodárstvím a rozhodnout mohla pouze ve věci, v níž ji Národní shromáždění zmocnilo zákonem. Zde je třeba hledat jeden z kořenů pozdější hlasité kritiky z řad slovenského národa, která vedla k zásadní změně a to k přijetí ústavního zákona o československé federaci. Ten byl ovšem opět omezen monolitickým pojetím státní moci se všemi průvodními jevy, např. s nefunkčním stranickým systémem (Dějiny, 1994: 429). Lze tedy novou SNR charakterizovat jako pražským centrem omezený orgán zabývající se věcmi výhradně regionální povahy (Zdobinský, 1989: 56).

Na změnu ústavy navázala řada dalších zákonných úprav. Stát k obrazu centrálního řízení společnosti upravil nově trestní kodex, schválil zákony týkající se ústavou zřízené prokuratury, nový občanský zákoník, zákoník práce, hospodářský zákoník, zákon o rodině, zákon o péči a zdraví lidu, zákon o vysokých školách a další normy (Zdobinský, 1989: 58). Uvedené množství zákonů, mnohé platí dodnes, bylo významným počinem tehdejších teoretiků práva.

2.1.5. Ústavní zákon o československé federaci

Pro vznik Československa s ohledem na fakt, že území státu bylo promísené i jinými národy, zejména Němci a Maďary, byl za pomoci umělého pojmu čechoslovakismu vytvořen početně silný národ, který konstituoval národní stát. Po nabytí sebevědomí slovenského národa byl čechoslovakismus neudržitelný. V Košickém vládním programu všichni zainteresovaní političtí představitelé tento mrtvý koncept opustili a hovoří o národech Čechů a Slováků. Všechny právní dokumenty tento fakt respektují, ale z toho, že je stát budován výhradně jako unitární, je patrné, že Praha tuto skutečnost významně nerefletovala. Slovákům, kteří se s tím odmítali smířit, se podařilo prosadit alespoň částečnou asymetrii státu. V praxi pak platilo, že Národní shromáždění schvalovalo zákony pro celé území státu a pro Slovensko Slovenská národní rada. Obdobně asymetricky fungovala i exekutiva. Protože v ústředních

orgánech převládali Češi, byli Slováci v menšině a cítili se od rozhodování odstrčeni (Vodička, 2003: 62). Proto snaha Slováků po vlastním státoprávním uspořádání se objevuje záhy po konstituování Československé republiky. První bylo volání po autonomii Slovenska. Po jejím dosažení v říjnu 1938 do pěti měsíců vznikl tlakem nacistického Německa Slovenský stát, který se na konci války rozpadl a moc v něm převzala Slovenská národní rada. Tato instituce vydržela po celé období poválečného Československa. V nejtíživější situaci se Slovenská národní rada – z pohledu okleštění pravomocí – ocitla po přijetí ústavy v roce 1960. Nespokojenost Slováků se proto hlasitě projevila hned po jednání Ústředního výboru Komunistické strany Československa v prosinci 1967 a lednu 1968, zejména pak po zasedání lednového pléna. Uvolnění režimu se přeneslo na půdu SNR, kde bylo 15. března 1968 přijato usnesení volající po federativním uspořádání státu (Zdobinský, 1989:59). Toto pojetí neodporovalo komunistické praxi, vždyť přísně centralisticky vedený Sovětský svaz byl v tu dobu rovněž federací republik.

Při hledání řešení jak rozdělit Československo, aby vznikla federace, se poprvé v poválečném období ozvaly hlasy historické země Moravy. Zastánci povýšení této části státu na republiku argumentovali nejen zemským principem, ale také prostou matematikou. Patnáctimilionový stát by se tak rozdělil na třetiny zhruba po pěti milionech obyvatelích. Předěšlo by se pozdější realitě, že jedna z republik byla dvojnásobná proti druhé. Tento koncept odmítli Slováci z obavy, že by se Češi s Moravany spojili proti nim a tehdejší předfederální situace by se nezlepšila (Vodička, 2003: 63). Zajímavé je, že obdobný scénář se stejnou argumentací pro i proti se objevil po pádu socialistického režimu při federální krizi na přelomu let 1991-1992.

V reakci na přijatá usnesení v dubnu 1968 rozhodla vláda vytvořit Výbor pro přípravu československé federace, do jehož čela byl postaven místopředseda vlády ČSSR, bývalý politický vězeň z 50. let, Gustáv Husák. Legálnost svého počínání získal výbor přijetím jím vypracovaných zásad Národním shromážděním, které formou zákona ukládalo výboru připravit federalizaci unitárního státu (Zdobinský, 1989:60). Tvůrci návrhu zákona museli vyřešit transformaci stávající Slovenské národní rady pro účely republiky a centrálních orgánů pro potřeby federace. Nejsložitějším úkolem bylo vytvoření doposud neexistujících českých orgánů pro jednu ze dvou členských republik. V dané době byly vedeny bouřlivé celospolečenské diskuse na téma zásadní

reformy celé společnosti, její demokratizace a částečné uvolnění státu z jednosměrné orientace na východ.

Základní federální orgány byly ustanoveny postupnými kroky. Nejprve byla v Národním shromáždění přijata podmínka, že ústavní zákon o federaci může být přijat jedině tehdy, když bude pro návrh minimálně třípětinová většina českých a stejně tak i třípětinová většina slovenských poslanců. Česká národní rada byla zřízena tak, že jejími členy se na návrh Národní fronty stali členové Národního shromáždění, kteří svůj mandát získali v českých zemích. Zbytek byl doplněn významnými osobnostmi veřejného života. V obou národních radách byl vytvořen návrh ústavního zákona o československé federaci, který po projednání vládou směřoval do Národního shromáždění ke schválení (Zdobinský, 1989: 61). Zákon přijalo Národní shromáždění 27. října 1968 v Praze, tedy dva měsíce po okupaci. Datum bylo symbolicky zvoleno v předvečer 50. výročí vzniku republiky, aby o tři dny později v den Martinské deklarace (v níž se Slováci v roce 1918 prostřednictvím své elity přihlásili ke společnému státu s Čechy) byl zákon podepsán ústavními činiteli v Bratislavě (Zdobinský, 1989:62). Přesto, že budeme dále rozebrat jednotlivá ustanovení ústavy a jejího vlivu na společnost, můžeme hned v úvodu konstatovat, že skutečná federace, tedy samostatnost dvou republik, zůstala od počátku jen na papíře. Byrokraticko-centralistický model ve straně a společnosti byl rychle znovu posílen. Jeho hlavním smyslem bylo jedno centrum a ne centra tři, která by dvoučlenná federace měla mít (Vodička, 2003: 51). Schválení záměru bylo i v tomto bodě snadné, protože jak ve Federálním shromáždění tak v České národní radě i Slovenské národní radě byla dvoutřetinová většina komunistů pro případ, že by ostatní, což se nikdy nestalo, chtěli hlasovat odlišně (Vodička, 2003: 89).

Československá federace byla vybudována na principu koexistence suverenity. To znamená, že česká i slovenská republika respektují suverenitu té druhé a zároveň suverenitu nadnárodního federálního státu (Zdobinský, 1989: 62). Teoreticky dával zákon o federaci i právo secese jednotlivým republikám, tedy možnost ze společného státu vystoupit. Ústavní konstrukce byla postavena na zásadě základní suverenity republik a z ní odvozené suverenity federace (Vodička, 2003: 61). Politický systém ve státě byl v podstatném jádru zachován. To znamená, že vedoucí úloha komunistické strany byla nezměněna, stejně jako struktura státní moci uplatňovaná za pomoci národních výborů, soudů, prokuratury či plánovaného hospodářství

(Dějiny, 1994: 432). Základním principem správy je stále demokratický centralismus, který umožňuje z jednoho místa kontrolovat moc v celém státě. A to jak s ohledem na organizační princip jednotlivých složek, kdy každá podléhá přes mezičlánky bezprostředně centru, tak obdobně je to i ve vztahu republik k federaci (Zdobinský, 1989:63). Ústavní zákon určil, které záležitosti jsou výlučně v pravomoci federace: zahraniční politika, uzavírání mezinárodních smluv, zastupování Československé socialistické republiky v mezinárodních vztazích a rozhodování o otázkách války a míru. Dále je to národní obrana, federální státní hmotné rezervy, federální zákonodárství a správa v rozsahu působnosti federace a kontrola těchto orgánů a ochrana federální ústavnosti. Do společné působnosti federace i obou republik jsou v článku osm taxativně zahrnuty otázky plánování, financí, emisní činnosti (tento bod byl novelizací v roce 1970 přenesen do výlučné působnosti ČSSR), cenové věci, zahraniční hospodářské vztahy, průmysl, zemědělství a výživa, doprava, pošty a telekomunikace, rozvoj vědy a techniky, práce, mzdy a sociální politika, sociálně ekonomické informace, právní úprava socialistického podnikání, normalizace – věci měř a vah, průmyslová práva, vnitřní pořádek a bezpečnost státu, věci tisku a jiných informačních prostředků. Druhý bod vyjmenovaných oblastí společné působnosti ovšem stanovuje, že rozhodující jsou orgány Československé socialistické republiky (Dějiny, 199: 434).

Kompetence přiznané republikám nejsou normativně vymezené. To znamená, že se jimi rozumí záležitosti zbylé. Mezi ně patří například řízení národních výborů, školství, zdravotnictví, kultury, hygieny, veterinární služby, geologie, kartografie a mnohé další dovnitř státu zaměřené agendy. V předchozích dvou odstavcích jsou jmenovány oblasti patřící do výlučné působnosti federace či federací a státy společně spravované, protože teoreticky byly nejprve v rukách národních republik a ty je ústavou přenesly do rukou nadnárodního celku (Zdobinský, 1989: 64). Výše jsme se zmínili o novele ústavního zákona o federaci, která jednoznačně určila za jediný oprávněný subjekt pečující o měnu federaci. Stejný dokument posílil federální parlament a vládu o pravomoc integrační. Tedy centrum mělo do budoucna za úkol koordinovat, tedy srovnávat rozdíly, které by vznikly rozhodováním republikových orgánů. Jinými slovy i do oblastí svěřených republikám mohla federace podle potřeby zasahovat (Zdobinský, 1989:65). Tyto kroky souvisely s posilováním konzervativního křídla v komunistické straně po intervenci vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Vytvoření federace po těchto událostech (podrobněji o nich píšeme v části věnované zahraničním vlivům na vývoj

politického systému socialistického Československa) bylo posledním vzepětím reformních snah přijetí ústavního zákona o vzniku federace v tomto roce. Zmíněná novela o dva roky později, kdy bylo mocenské centrum stabilizováno, souvisela s lednovým zasedáním ÚV KSČ, které se zavedením prověrek rozhodlo odstranit skupinu reformistů a aktérů obrodného procesu. Zároveň ústřední výbor odvolal dokumenty přijaté – podle jeho nové terminologie v krizovém období – včetně odsouzení intervence zahraničních vojsk z 21. srpna 1968 sjezdem KSČ. Čistkami ve straně i celé společnosti, tedy na úřadech společenských i politických organizacích, se centrum stabilizovalo a mohlo posilovat svoje pravomoci do té doby částečně rozptýlené mezi federaci a republiky. Druhým stupněm stabilizace uvnitř KSČ byla dohoda mezi Gustávem Husákem, tzv. zdravými silami kolem Vasila Biláka a skupinou ultralevých. Z konzervativního tábora dělícího se o moc byli vyloučeni zbylí exponenti Antonína Novotného (Otáhal, 002: 49). Zajímavým způsobem byli z Federálního shromáždění vyloučeni poslanci spojení s Pražským jarem. Ústavním zákonem 117/1969 Sb. bylo prodlouženo volební období na dvojnásobek. Zároveň mohl parlament na návrh Národní fronty odvolat ty poslance, kteří se zpronevěřili politice Národní fronty. Na základě toho, bylo z parlamentu odvoláno osmdesát poslanců: předseda, místopředsedové a předsedové výborů bez výjimky. Na další návrh Národní fronty pak shromáždění samo sebe doplnilo o předložené kandidáty. Toto řešení lze označit za jakýsi samooplozovací mechanismus (Vodička, 2003: 86).

Významnou změnou v ústavním zákoně bylo vytvoření dvoukomorového parlamentu – Federálního shromáždění. Tvořila jej Sněmovna lidu o dvou stech poslancích a Sněmovna národů, která demonstrovala rovnost obou republik. Proto v ní zasedalo po 75 poslancích z obou republik, byť Slovensko je ve srovnání s českými zeměmi zhruba poloviční. Obě sněmovny byly nadány rovnoprávným postavením (Zdobinský, 1989: 65). Proto systém vykazoval znaky dokonalého bikameralismu, protože ke schválení zákona bylo potřeba rovnocenného souhlasu obou komor. Tato skutečnost nepřinesla za celé období socialistického Československa žádných obtíží, protože zákony byly přijímány jednohlasně po jejich projednáních ve skutečném mocenském centru v ÚV KSČ, případně po konzultaci v Národní frontě, kde měla KSČ dominantní vliv. Zablokování systému, které následovalo po pádu režimu a zavedení svobodného stranického systému, se tedy nemohlo v uvedeném období projevit (Vodička, 2003: 87).

Nelze říci, že by si tehdejší legislativci možnost nedohody obou komor Federálního shromáždění nebyli v teoretické rovině vědomi. Prezidentu republiky totiž vrátili možnost zasáhnout do zákonodárského sboru jeho rozpuštěním. V páté hlavě zákona tuto možnost dávají nejvyššímu představiteli státu za podmínky, že se obě komory nemohou dohodnout. Tedy ne v případě, že k zablokování dojde v rámci jen jedné komory (Dějiny, 2002: 435).

Federální vláda stála na vrcholu všech orgánů státní moci, v intencích pravomoci Federálního shromáždění. Po celou dobu své působnosti využívala možnosti vydávat vládní nařízení, která ovšem často překračovala obvyklé pravidlo rozpracovávat přijaté zákony a vyjasňovat jejich konkrétní užití v praktickém životě. V podstatě sama vydávala nařízení nahrazující zákony podle direktiv ÚV KSČ, jehož byl předseda vlády členem. Na tuto vadu nebyl ve státě nikdo oprávněn upozornit, protože ústavní soud nebyl zřízen a vládní moci tento systém vyhovoval (Vodička, 2003: 91).

Zmíněný ústavní soud najdeme v socialistických zemích pouze v Jugoslávii. V Československu zůstal pouze článkem v ústavě. V jeho pravomoci bylo dohlížet na ústavnost jednotlivých republik a hájit lidská práva. Z výše řečeného je zřejmé, že zejména v druhé oblasti by se soudci rychle dostali do konfliktu se státní mocí. Systém zbudovaný na monolitickém principu státní moci by se o ní musel dělit. Tato možnost měla své zastánce v čase Pražského jara, ne v době normalizace, která byla návratem do počátku šedesátých let a toto pojetí se snažila udržet až do poslední hodiny režimu (Vodička, 2003: 93). Řešit jiné spory by totiž měl federální ústavní soud i ústavní soudy obou republik. V této oblasti však nebyl ústavní zákon o federaci nikdy naplněn. Teoretická čistota práva sice byla porušena, ale v praxi se tento nedostatek nikdy neprojevil. Především to bylo dáno demokratickým centralismem panujícím ve státě a dále z nadřazenosti rozhodnutí uskutečněných na federální úrovni nad usneseními v jednotlivých republikách (Zdobinský, 1989: 66).

Ústavní zákon o Československé federaci značně pozměnil ústavu z roku 1960, ale v hlavních mocenských i politicky ideologických ohledech ji ponechal v platnosti. Zrušeny byly články týkající se unitárního státu a orgánů či jejich pravomocí z nich vycházejících. Bylo zrušeno Národní shromáždění, postavení prezidenta i vlády, Slovenské národní rady v podřízeném postavení. Naopak zůstala v platnosti jasná definice Československa jako socialistického státu majícího zahraničně politické a hospodářské vazby na státy

socialistického bloku. Nadále platil článek č. 4 o vedoucí úloze Komunistické strany Československa ve společnosti a o její vůdčí roli v Národní frontě, kde musely být nadále zapojeny všechny organizace (Zdobinský 1989: 68).

Z pohledu státoprávního uspořádání bylo přijetí federativního uspořádání nejsložitější změnou za čtyřicet let režimu ovládaného komunistickou stranou. Národnostní napětí ve společnosti v šedesátých letech bylo tímto krokem uspokojeno. Aby se podobné problémy, které by spustily neuspokojené ambice jiných národů, neopakovaly, byl současně se zákonem o federaci přijat i Ústavní zákon o postavení národností v ČSSR. Tento dokument vstupující v platnost ve stejný den jako zákon o federaci, 1. ledna 1969, přiznával národnostním menšinám soubor práv. Do budoucna byli zákonně chráněni Maďaři, Němci, Poláci a Ukrajinci (Rusíni). Přiznávala se jim všechna práva jako Čechům a Slovákům, měli napříště mít svobodný přístup ke vzdělání v mateřtině, právo na všestranný kulturní rozvoj, ve svém jazyku mohli komunikovat s úřady v oblastech obývaných jejich menšinou, spolčovat se ve svých národnostních kulturních a společenských organizacích a uplatňovat právo na tisk a informace v jejich jazyku. V zákonu se pravilo, že příslušnost k jakémukoliv národu nemůže být na překážku v celospolečenském uplatnění občana ČSSR. Ten nemůže být v žádném případě nucen ke změně své národnosti (Dějiny, 1994: 440). Zdůvodnění zákona v této době spočívalo v myšlenkové konstrukci, že uvedené národy jsou součástí pracujícího lidu, který se podílí na tvorbě socialistické společnosti, na procesu vytváření společenského řádu vyššího typu. Jejich jazyková odlišnost nemá žádný negativní vliv na naplňování odkazu marxismu-leninismu v ČSSR (Zdobinský, 1989:69),

Zásah do ústavního zákona o československé federaci provedený 20. prosince 1970 dvěma ústavními zákony 125/1970 a 126/1970 Sb. byl zásadní. Rozdělení kompetencí mezi republikami a federací od začátku vymezovalo dvaadvacet článků. Kromě dvou z nich byly všechny zmíněnými zákony upraveny ve prospěch centra (Vodička, 2003: 63).

Původně byli obyvatelé státu občany republik a odvozeně i občany Československé socialistické republiky. Po úpravě zákona se stali výhradně občany ČSSR a všechny úřední úkony potřebné ke správě této problematiky byly převedeny pod pravomoc federálních orgánů (Vodička, 2003: 63).

Slibný začátek působení České národní rady a Slovenské národní rady po roce 1970 ustal. Dříve přijaté normy byly zrušeny a veškerá samostatná

činnost byla zastavena. Před přijetím zákona o jeho znění rokovalo předsednictvo a příslušné výbory ČNR a SNR. Výsledkem pak bylo formální schválení stejných norem, které se lišily pouze jazykem. Vítězství centra se projevilo i v nejzákladnějším úkolu, který od přijetí federálního ústavního zákona republiky dostaly, vypracovat si vlastní ústavy (Vodička, 200: 65). Výše zmíněné změny v zákoně 143/1968 Sb. o československé federaci provedené ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. se také týkaly federální vlády. Ta byla podle původního ustanovení tvořena osmi ministerstvy a sedmi federálními výbory. Stejně jako mohlo Federální shromáždění rušit rozhodnutí národních rad, tak mohla federální vláda rušit ty akty republikových vlád, které by mohly odporovat opatřením vlády Československé socialistické republiky. Na to navázal další ústavní zákon č. 126/1970 Sb., kterým byli nově definováni členové federální vlády. Do budoucna již nebyly výbory, ale pouze ministerstva. U pojmu výbory je třeba se zastavit. Týkaly se hospodářské oblasti a vyjadřovaly ustanovení ústavního zákona, že československé hospodářství je integrováno ze dvou národních ekonomik. Ve výborech měli rovnocenné zastoupení Češi a Slováci. Novelou byl zaveden pojem jednotného hospodářství, které se nijak nedělí a tudíž paritní zastoupení ve výborech nebylo potřeba (Vodička, 2003: 63). To znamená, že do budoucna ve federální vládě zasedali ministři zahraničních věcí, národní obrany, vnitra, financí, zahraničního obchodu, práce a sociálních věcí. K nim přibyli noví ministři, dříve představitelé výborů, pro technický a investiční rozvoj, paliv a energetiky, hutnictví a strojírenství, zemědělství a výživy, dopravy, spojů. K vládě se počítaly ještě tři významné úřady a to Státní plánovací komise, Výbor lidové kontroly ČSSR a Federální cenový úřad (Zdobinský, 1989: 73). Posledně tři jmenované úřady byly typickým strážcem centrálního plánování. K výše popsaným ministerstvům o tři roky později zákonem 15/1973 Sb. přibylo federální ministerstvo hutnictví a těžkého strojírenství a ministerstvo všeobecného strojírenství (Zdobinský, 1989:74).

Další změna ústavy byla vyvolána zdravotními komplikacemi prezidenta republiky Ludvíka Svobody. Ten byl v roce 1975 dlouhodobě nemocen a jeho úřad tak nemohl plně vykonávat své úkoly. Proto byl doplněn článek 64 ústavního zákona o ustanovení – pokud hlava státu nevykonává svoji funkci déle než jeden rok, je možné zvolit nového prezidenta ČSSR. (Pozn. Ludvík Svoboda vykonával funkci prezidenta republiky od 30. března 1968 do roku 1975, zemřel po těžké nemoci 20. září 1979 v Praze ve věku 84 let) (Dějiny, 1994: 474).

Koncem sedmdesátých let ještě přibýlo ústavním zákonem č. 147/1979 Sb. Federální ministerstvo elektrotechnického průmyslu a ústavním zákonem č. 114/1983 Sb. shromáždění zřídilo Státní komisi pro vědeckotechnický a investiční rozvoj. Na sklonku socialistického systému pak byl zákonem č. 42/1988 Sb. počet ministerstev snížen jejich slučováním. Ministerstvo dopravy a ministerstvo spojů se staly jedním ministerstvem dopravy a spojů a dosavadní tři úřady – ministerstvo hutnictví a těžkého strojírenství, ministerstvo všeobecného strojírenství a ministerstvo elektrotechnického průmyslu se sloučily ve federální ministerstvo hutnictví, strojírenství a elektrotechniky. Všechny tyto změny se konaly již v období perestrojky v Sovětském svazu. Reakcí na nutnost oživení stále se zhoršující hospodářské situace státu bylo přijetí zákona č. 193/1988 Sb., kterým byly posíleny pravomoci Státní plánovací komise, která měla najít řešení problémů v oblasti sociálně ekonomické strategie a národohospodářského plánování (Zdobinský, 1989: 75).

Pokusíme-li se charakterizovat československou federaci po novelách ústavního zákona v roce 1970 a zároveň s tím proběhlou konsolidací Komunistické strany Československa, zjistíme, že se v praxi jednalo nadále o unitární stát. Tento fakt přinášel dvojí škodu. Za prvé neřešil ambice slovenského národa, pouze u něj vyvolával pocit, že ani federace není schopna naplnit jeho představy a za druhé zatěžoval státní správu komplikovanou hierarchií orgánů, které pouze převáděly direktivy ze shora dolů (Vodička, 2003: 64).

V podmínkách demokratického centralismu bylo vytvoření federace zbytečné – jak se ostatně stalo. Tvůrci této převratné koncepce si byli vědomi, že změnu musí doznat i skutečný držitel moci - KSČ. Proto byly navrženy nové stanovy KSČ, které měl schválit XIV. Sjezd. Unitárně vytvořená KSČ měla být obdobně přetvořena jako stát na samostatná dvě národní centra reprezentující politické zájmy republik. Po intervenci vojsk Varšavské smlouvy byl tento koncept odmítnut a sjezd v roce 1969 ovládaný konzervativním křídlem KSČ přijal stanovy, které ponechaly jedno centrum a Komunistickou stranu Slovenska změnil v převodový stupeň mezi ním a třemi krajskými organizace na Slovensku (Vodička, 2003: 63). Tento neuskutečněný záměr by byl velkou úchylnou od zásad marxismu-leninismu.

2.1.6. Záměr vytvořit novou ústavu

Z uvedeného vyplývá, že ústavní vývoj vrcholící ve federaci probíhal v několika etapách. Ve Sbírce zákonů se tak sešla řada ústavních zákonů, které zajišťovaly právní základ státu. Jistou slabinou byla neexistence jednoho právního dokumentu s názvem ústava, tak jako tomu bylo v roce 1948 či 1960, byť se v obou případech jednalo o nepoměrně jednodušší texty. Proto se v československé státopědě počal v sedmdesátých letech objevovat nový pojem a to československá ústava jako souborný název pro příslušné právní normy. Na akademické půdě se tedy rozeběhla diskuse, jak sjednotit jednotlivé dokumenty. Být tyto snahy nedošly ke svému cíli a tudíž neměly vliv na politický systém socialistického Československa, zmíníme je jen okrajově. Ústavní právo prodělalo nepřímé novely (zákon byl zčásti změněn jiným zákonem), novelou přímou (což je metoda přímé novelizace, tedy plným nahrazením části původního zákona novou citací), v tomto výčtu můžeme připojit i metodu hybridní kombinující obě předchozí a konečně formu rozšíření sféry ústavní regulace (Zdobinský, 1989, 81). Celkem tak za použití popsaných metod vzniklo devět ústavních zákonů, které byly československou ústavou. Proto v politické zprávě na XVII. Sjezdu KSČ bylo konstatováno, že po čtvrtstoletí od ustanovení federace nadešel čas na vytvoření nové ústavy. K tomuto tématu se v prosinci 1987 na sedmém zasedání ÚV KSČ vyjádřil i generální tajemník M. Jakeš, který potvrdil politickou směrnicí sjezdu na vytvoření nového nejvyššího zákona země s tím, že bude obsahovat všechny výše zmíněné atributy socialistické společnosti stojící na marxismu-leninismu a zásadní změny spojené s přestavbou. Výše zmíněné změny blíže neurčil. 17. února 1989 předložil ministr federální vlády Marián Čalfa na jednání ÚV KSČ část nové ústavy. V něm se bez ohledu na politické změny v okolních socialistických státech stále počítalo s vedoucí úlohou KSČ ve společnosti i v Národní frontě, s principem demokratického centralismu, se stejnou hospodářskou strukturou, která bude obohacena o drobné soukromé podnikání, přibude možnost veřejné diskuse i referenda. Kultura, politika i vzdělání budou nadále prováděny v duchu marxismu-leninismu (Suk, 1999: 56). V samém závěru socialistického Československa se projekt nové ústavy dostal na pořad schůze Slovenské národní rady, kam ho přivezla skupina federálních poslanců. Projekt tzv. trojjediné ústavy zahrnující všechny tři republiky v jeden dokument část slovenských poslanců odmítla jako ústavu příliš omezující práva slovenské republiky (Srp, 1999: 94).

2.1.7. Politické strany Národní fronty

Omezený stranický systém v Československu po druhé světové válce byl dílem dohod mezi londýnskou vládou a moskevským vedením již v roce 1943, kdy se poprvé objevuje pojem Národní fronta. Myšlenka vznikla v centru komunistického impéria jako limitovaný stranický systém. S tímto názorem přišel nejprve J. V. Stalin ve zmíněném roce a přednesl ho Edvardu Benešovi, který se takovému budoucímu uspořádání nijak nebránil (Český stranický systém, 2005, 99). Prezident Edvard Beneš se poté s předsedou KSČ Klementem Gottwaldem podrobně dohodli na vyloučení především pravicovým stran z veřejného života v obnovené republice. Jejich útok byl především veden proti agrární straně, národní demokracii a živnostníkům. Proto stranický systém od počátku neprezentoval všechny názorové proudy ve společnosti. Na základě těchto ujednání byl přijat Košický vládní program představiteli jen těch politických stran, které měly mít do budoucna exkluzivní právo rozhodovat o politickém životě státu (Cabada, 2003: 46).

Proto od roku 1945 do konce socialistického režimu v roce 1989 existuje jen šest (později pět stran). Konkrétně byly v Národní frontě zapojeny následující politické strany - Komunistická strana Československa, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana socialistická (dříve Československá strana národně sociální) a jediná nesocialistická v českých zemích Československá strana lidová, na Slovensku působila Strana svobody, Strana slovenské obrody a krátce Strana práce. Komunistická strana Slovenska byla pouze územní organizací KSČ. Od tzv. Vítězného února se zmiňovaná Národní fronta Čechů a Slováků změnila v obrozenou Národní frontu. Toto období nejlépe charakterizuje následující tvrzení – KSČ a stát od Února 1948 splynuly (Politické strany, 2005: 1243). Podmínkou, aby toto platilo, je, že jednotlivé politické strany plně KSČ ovládla, stejně jako jiné instituce a organizace. Níže si popíšeme poměry v politických stranách omezené stranické soutěže a postup, jímž byly nekomunistické strany ovládnuty KSČ.

Komunistická strana Československa:

Komunistická strana Československa byla od počátku nejaktivnějším hráčem v omezené soutěži Národní fronty, kterou za tři roky zcela ovládla a

podřídila svým zájmům. Protože strana a stát od února 1948 splynuly, je obtížné z pohledu programu odlišovat její aktivity s vlivy působení celého státního aparátu (Politické strany, 2005: 1243). V poválečném období se vždy jednalo o masovou stranu, už v srpnu 1945 měla KSČ 700 tisíc členů v českých zemích a 200 tisíc na Slovensku. Po únoru 1948 skoro dva miliony členů (Vodička, 2003: 47).

KSČ si vytyčila náročný plán změnit celou společnost. Každodenní veřejné mínění ovlivňovali komunisté třemi směry: Ideologickým monopolem postaveným na jediném světonázoru – marxismu-leninismu, kulturním pojetím života známého pod pojmem socialistický realismus a informačním monopolem řízeným cenzurou. Na základě přijatého pětiletého plánu a programu po únoru 1948 vyjevila KSČ bez okolků své cíle. Jejich základem bylo po ovládnutí politických struktur státu i ekonomické hospodářství a fyzická eliminace odpůrců. Tak s vlnou znárodňování a nucené kolektivizace šly ruku v ruce perzekuce především katolické církve, inteligence, představitelů předmnichovské republiky a další. V rámci Stalinovy teorie zostřování třídního boje nesmíme zapomenout na stíhání i v řadách komunistů, z nichž je nejznámější případ spikleneckého centra generálního tajemníka Rudolfa Slánského a spol. Na druhé straně je třeba vidět i populistické nástroje, jako bylo tzv. bezplatné zdravotnictví, sociální pojištění, závodní stravování, regulace cen nájemného a energií apod. (Politické strany, 2005 1245).

První, co počalo vážně narušoval moc komunistického systému, byly ekonomické problémy. Primitivní rovnostářství a totální centrální řízení prohlubovalo pokles ve všech odvětvích. S řešením se snažil přijít zevnitř KSČ ekonom O. Šlik navrhuující decentralizaci a částečnou obnovu trhu. Dostal se ovšem ve své straně do konfliktu s konzervativním křídlem reprezentovaným A. Novotným. Toto napětí vrcholilo přijetím Akčního programu Komunistické strany Československa v roce 1968, který se snažil najít jakousi třetí cestu mezi socialismem a kapitalismem. Celý systém se v daném období z pohledu konzervativních kruhů počal hroutit a jediným řešením byla zahraniční intervence vojsk socialistických států. Na toto dění navázal dokument Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti, který přijali delegáti na 13. sjezdu Komunistické strany Československa na sklonku roku 1970 (Politické strany, 2005: 1247).

Zmiňovaný dokument patří mezi jedny z nejdéle používaných doktrín ve společnosti. Jeho hodnocení událostí z konce šedesátých let se stalo závazným až do roku 1989. Zásadně se jej nedotkly ani změny v politice Kremlu za vlády generálního tajemníka KSSS M. Gorbačova. Spolu s východoněmeckou Socialistickou jednotnou stranou tak byla KSČ programově nejkonzervativnější v Evropě (Politické strany 205: 1247).

KSČ byla organizovaná podle armádního vzoru. Její struktura byla po celou dobu prakticky neměnná. Výjimkou byla skutečnost, že Klement Gottwald byl předsedou strany a po jeho smrti v roce 1953 ústřední výbor rozhodl tuto funkci neobnovovat a za hlavní považovat post generálního tajemníka. Ten byl nadán mocí diktátora. On řídil všechny složky KSČ, do jeho rukou se sbíhaly veškeré informace, ovládal armádu i Lidové milice. Struktura KSČ byla mimořádně propracovaná. Každé pracoviště, oddělení SNB, či armádní oddíl měly svoji stranickou organizace. Tak zvaná mobilizace členské základny byla mimořádně rychlá a mohla bezodkladně rezolucemi zaštitit rozhodnutí přijaté ústředím. Například odsoudit zrádce lidovědemokratického režimu podle pokynu z centra bylo možné do několika hodin (Politické strany, 200: 1249).

Počet členů KSČ byl skutečně masový, což má dodnes vliv na hodnocení této organizace žijícími generacemi, protože skoro v každé širší rodině byl někdo jejím členem. Na sklonku osmdesátých let měla strana půl druhého milionu členů, tedy stejně jako v padesátých letech. Výjimkou bylo období sedmdesátých let, kdy v souvislosti s čistkami ve straně po Pražském jaru členská základna poněkud poklesla (Politické strany, 2005: 1249).

V Národní frontě hrála Komunistická strana Československa dominantní úlohu a přímo utvářela její složení. Kromě politických stran popisovaných v této kapitole se v NF objevily další spolky, které prošly slučováním obdobných organizací, například Československý svaz žen, Pionýrská organizace, Svaz československých spisovatelů. Výjimku v této věci byla katolická církev, kterou se sice podařilo infiltrovat, zbavit biskupů, ale ne úplně ovládnout (Politické strany, 2005: 1251).

Rozhodný úspěch, s výjimkou druhé poloviny šedesátých let, měla KSČ v udržení mediálního monopolu. Základním pilířem byl tisk v čele s Rudým právem v českých zemích a Pravdou na Slovensku. K tomu patřily krajské noviny i jiná média (Politické strany, 2005: 1251).

Na počátku totalitního režimu prošla KSČ dvěma slučovacími fázemi, které – byť vypadají velkolepě – se na vnitřním fungování prakticky neprojevíly. První bylo přijetí do svých řad části sociální demokracie a druhá splnutí s Komunistickou stranou Slovenska, která se do budoucna stala jen územní organizační jednotkou (Politické strany, 2005: 1253). Jinak v daných podmínkách k dalším zásadním změnám – z pohledu organizačního fungování strany – nedošlo.

Z pohledu struktury byla Komunistická strana Československa organizována jak na územním principu, což je obvyklé u všech klasických politických stran, tak na profesním principu. To znamená, že kromě organizací v místě bydliště občanů se komunisté radili v továrnách, zemědělských podnicích, v armádě, bezpečnosti, na úřadech atd. Podmínkou pro vznik základní organizace bylo společenství pěti členů strany. Při počtu dvou milionu straníků je zřejmé, že neexistovala jediná organizace, kde by nebyla místní složka KSČ. Co se terminologie týká, tak nejvyšším orgánem základní organizace bylo plenární zasedání, na úrovni okresů a krajů to byla konference. Zásadní rozhodnutí o směřování strany a společnosti byly přijímány na republikovém sjezdu, který se konal jednou za pět let. Mezitím činnost strany řídil Ústřední výbor. Ten volil ze svého středu generálního tajemníka a další tajemníky a členy předsednictva, pro které se vžilo označení politbyro. Tato instituce spolu s generálním tajemníkem byla pro chod strany i celé společnosti rozhodující. Vliv řadových delegátů na sjezdu byl poměrně malý, protože akce probíhala pod přísným režijním vedením. Od účastníků se očekávalo, že potvrdí směřování strany stanovené generálním tajemníkem a předsednictvem strany. Dosažení podpory členů bylo snadné, protože v KSČ platila přísná disciplína a nepřipouštěly se odlišné názory (Vodička, 2003: 66).

Pro fungování politického systému socialistického Československa vedeného KSČ byla v praktické rovině určující komplikovaná síť vazeb mezi KSČ a společností. Jak měla být společnost vedena KSČ v institucionální podobě konkrétně, se v jejích stanovách nedočteme. Faktem je, že na základě komplikovaného systému, osobních vazeb a neustálé propagandy měli komunisté rozhodující vliv ve správě státu, Národní frontě, všech společenských a hospodářských organizacích.

V době normalizace celý proces ovládnutí společnosti měl ryze administrativní kontrolu. Stály zde proti sobě dvě složky společnosti a to apatická a pouze o soukromý život se zajímající společnost a do sebe uzavřená KSČ, která neměla sílu a důvěru u veřejnosti i u sebe samé provést

zásadnější mobilizaci mas. (Vodička, 2003: 66). Zatímco doposud jsme mohli konstatovat, že systém odpovídal zásadám stanovených Leninem, tak rostoucí byrokratický charakter KSČ stál proti jeho představám.

Dělení na privilegované a ostatní se projevovalo vlivem kádrové politiky strany. KSČ vytvořila nomenklaturní systém, do kterého zařadila prakticky všechna vedoucí místa ve společnosti od státní správy před hospodářskou po zájmovou. Například už jen mistrem na dílně se mohl stát jen komunista nebo alespoň člověk, s jehož jmenováním dala základní organizace KSČ souhlas a kterého vyšší složka KSČ potvrdila. Na nejvyšších úrovních státu se pak stranické funkce se státními propojovaly. Například dr. Gustáv Husák byl po většinu normalizace generálním tajemníkem Komunistické strany Československa a prezidentem Československé socialistické republiky (v tomto uváděném pořadí funkcí) (Vodička, 2003: 67).

Pokud hovoříme o nezpochybnitelné moci komunistické strany vybudované na teorii demokratického centralismu, naskytá se otázka, proč existovaly zastupitelské orgány. V nich totiž měli komunisté vždy většinu proti všem ostatním stranám i ostatním organizacím Národní fronty, které se voleb nejrůznějších stupňů účastnily. Odpovědí je, že plenární zasedání národních výborů a zákonodárné sbory potvrzovaly normy připravené komunistickou stranou a tím jim dávaly celospolečenskou platnost (Vodička, 2003: 67).

Československá strana sociálně demokratická

ČSSD si podržela svůj původní název Československá sociálně demokratická strana dělnická až do října 1945, kdy reagovala na prudce se měnící situaci. Z její dominance v dělnickém prostředí ji vytlačili komunisté a tak se počala orientovat na živnostníky a střední vrstvu. Proto její prohlášení k celospolečenským změnám se týkaly znárodnování především velkých podniků a velkostatků, menší vlastníky se snažila získat na svoji stranu. Jistým výrazem tohoto názorového posunu byla i změna názvu strany na ČSSD (Politické strany, 2005: 1166). Tato politická strana, navzdory svému názvu, působila výhradně na území českých zemí. Její část na Slovensku splynula s KSS a náhrada za tuto ztrátu - Strana práce - byla v této části republiky okrajovým politickým subjektem. Není třeba připomínat, že ostatní politické subjekty v Národní frontě tyto snahy nepodporovaly (Politické strany, 2005: 1167).

ČSSD měla tradičně významný vliv v odborových organizacích, odkud byla rovněž vytlačena komunisty. Kromě této defenzivy se ještě projevovala nejednotnost v sociální demokracii, kterou je možné poznat v různých komentářích zveřejněných v početných periodikách strany (kromě celostátního Práva lidu, vycházely krajské deníky Nový den, Stráž severu a další) (Politické strany, 2005: 1168).

Směřování sociální demokracie lze pro jednoduchost rozdělit na tři linie určované jejich vztahem s KSČ. Směr jí oddaný a jdoucí ke vzájemnému sjednocení hlásal předseda Z. Fierlinger, komunistické straně blízký proud, ale trvající na vlastní svébytnosti reprezentoval B. Laušman a poslední, distancující se od bližší spolupráce s komunisty představoval V. Majer (Politické strany, 2005: 1169).

ČSSD se v prvních dvou letech a zejména v době před květnovými volbami v roce 1946 dostala do kleští, kdy na ni útočila jak KSČ, která ji odebírala voliče, tak z druhé strany národní socialisté, kteří nebrali v úvahu konzervativní proud V. Maiera. V únorových dnech v roce 1948 se ČSSD nepostavila jednoznačně k otázkám demise vlády. Pouze někteří její ministři odstoupili a to ještě pouze za svoji osobu. Rozuzlením pak bylo sloučení s Komunistickou stranou Československa v červnu téhož roku. Ke komunistům se přidala asi jedna třetina členské základny, což odpovídá zhruba křídlu Z. Fierlingra (Politické strany, 2005: 1171).

Československá strana socialistická

Československá strana národně socialistická patřila se svými 623 281 poválečnými členy mezi nezpochybnitelnou politickou sílu. Význam komunistického převratu dokládá fakt, že ČSNS byla čtyři dny po revoluci (29. února 1948) změněna v Československou stranu socialistickou. Z řad jejích členů následovala významná vlna emigrace. Jmenovat můžeme z jedenácti členů předsednictva Petra Zenkla, Vladimíra Krajínu, Jaroslava Stránského či Huberta Ripku. Ti, kdo zůstali, byli vystaveni perzekuci, Milada Horáková a Alois Jaroš skončili svoji životní pouť na šibenici. Výjimku tvořil pouze Emanuel Šlechta, který přešel k otevřené kolaboraci (Politické strany, 2005: 1271).

Za řízení komunistů následovala prověrka zbylé členské základny, kterou do konce roku prošlo pouhých 1298 členů. Počet členů sice postupně rostl, ale nikdy nepřesáhl 30 000, a to ani v době největší poválečné slávy strany kolem roku 1968. ČSS totiž měla KSČ předepsaný maximální počet 16 000 členů (Politické strany 205: 1272).

Co se politického programu týká, tak Československá strana socialistická zavrhlá své adorované vzory Masaryka a Beneše a přihlásila se k vedoucí úloze Komunistické strany Československa ve státě, k budování socialistické společnosti v souladu s politikou Svazu sovětských socialistických republik. Jistou svébytnost si udržela pouze v materiální oblasti, kdy v jejích rukách zůstal deník Svobodné slovo. Znárodněné vydavatelství Melantrich sice patřilo státu, ale výnos z jeho činnosti byl použit na chod politické strany (Politické strany, 2005: 1273). Ke zmíněnému stranickému listu, který byl omezen s ohledem na centrálně přidělované množství novinového papíru, lze poznamenat, že v listopadu 1989 sehrál významnou roli, když vypověděl poslušnost vedení a počal nezávisle informovat o dění ve společnosti.

Revoluční cestou získané pozice udrželo vedení strany i na prvním sjezdu v roce 1954, protože na něm k žádným volbám nedošlo. Vedoucí předsednictva strany, krajští tajemníci, poslanci a další funkcionáři mohli svůj mandát odvozovat výhradně od souhlasu KSČ. Proto se k její politice sjezd bezvýhradně přihlásil. O další čtyři roky později došlo k personálním změnám. Zajímavé ovšem je, z jakého důvodu. Předseda Emanuel Šlechta se pokusil o náznak samostatné politiky. Zřejmě jej k tomu vedlo celkové oteplení ve společnosti po odhalení stalinského kultu osobnosti tajemníkem N. S. Chruščovem a kontakty do socialistického zahraničí včetně nepravověrné Jugoslávie. KSČ na sjezdu ústy ministra Kopeckého pranýřovala projevy samostatnosti a napadla výjimečné ekonomické zázemí strany. To bylo zrušeno, řada osobností odvolána z funkcí a E. Šlechta byl po dlouhotrvajícím tlaku odvolán na mimořádné konferenci vlastním předsednictvem v roce 1960 z funkce, kterou do budoucna zastal A. Neuman. Bývalý předseda pak se svojí manželkou, rovněž političkou zbavenou vlivu, spáchali druhý den, zřejmě z obav před pronásledováním, sebevraždu. Nové vedení ČSS potvrdilo svoji oddanost politice KSČ. V tomto postoji setrvalo i v době, kdy se

celospolečenská atmosféra měnila. Předsednictvo ČSS odsoudilo v roce 1967 sjezd spisovatelů, který zahájil obrodný proces (Politické strany, 2005: 1275).

Vedení Československé strany socialistické události Pražského jara nejprve podcenilo. Ne však členská základna, která na ně počala silně tlačit. Aby konzervativní křídlo udrželo své posty, obětovalo předsedu A. Neumana, kterého zvolilo čestným předsedou a novým vůdcem strany se stal Bohuslav Kučera, který v čele strany vydržel až do pádu socialismu. Dramatická doba plná diskusí a otázek, například má se strana stát naprosto samostatným subjektem na politické scéně Československa? Má do svých řad přijmout elitu žijící v emigraci? atd., byla zastavena vstupem vojsk pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 (Politické strany, 2005: 1277).

Od této chvíle nastala ve straně tvrdá normalizace, následovaly stranické prověrky, které zbavily 40% socialistů stranické legitimace. Loajálnost vedoucí KSČ projevila ČSS na své šesté konferenci v roce 1972. Odměnou bylo 17 míst pro volby do Federálního shromáždění a 15 do České národní rady uvolněných na kandidátce Národní fronty pro členy popisovaného politického subjektu. Tak se B. Kučera stal místopředsedou FS až do roku 1990 (Politické strany 2005: 1279). Konzervativní smýšlení ve vedení ČSS vydrželo až do poloviny roku 1989. Výjimku tvoří srpnová iniciativa jejích poslanců na uvolnění shromažďovacího zákona, která nebyla do převratu přijata. Váhavost vedení pak přivedla politickou stranu v nových poměrech mimo hlavní proud nových politických sil (Politické strany, 2005: 1280).

Československá strana lidová

Československá strana lidová vstupovala do Národní fronty jako jediná nesocialistická strana. Má ze všech českých stran nejdlejší tradici, vznikla v roce 1919 jako federace tří křesťanských stran se zemskou působností v Čechách, na Moravě a na Slovensku (Politický systém, 2003: 222). Díky tomu, že se za druhé republiky v roce 1938 z ní část s předsedou Janem Šrámkem odtrhla a nevstoupila tak celá do Strany národní jednoty (J. Šrámek byl členem londýnské vlády), byla po válce obnovena. Strany, které do celonárodního uskupení v Čechách (na Slovensku to byla Slovenská strana národní jednoty) vstoupily, již obnoveny být nemohly (Vodička, 2003: 70).

Od roku 1947 reagovaly ostatní strany na sílící vliv komunistů tím, že spolu s lidovci blíže spolupracovaly. ČSL do vládní krize v roce 1948 vstupovala jednotně a v mezích demokratických institucí rozhodně. To znamená, že všichni čtyři lidovečtí ministři odstoupili z vlády na protest proti politice KSČ uplatňované ve Sboru národní bezpečnosti. Předsednictvo ČSL přijalo usnesení, že kdokoliv by separátně jednal s komunisty bez jeho pověření, je vyloučen ze strany (Politické strany, 2005: 1284). Předseda Jan Šrámek na poradě se svými 46 poslanci musel konstatovat, že neví jak čelit převratu a o dva dny 26. února 1948 jako první složil poslanecký mandát. Velmi zajímavé je, že dohodu s komunisty chtěli 23. února uzavřít Alois Petr a Josef Plojhar, kteří za to byli druhý den z ČSL vyloučeni. Oba se obrátili na předsedu Revolučního odborového hnutí Antonína Zápotockého se žádostí o pomoc. Na probíhajícím sjezdu byl ustanoven Ústřední akční výbor Národní fronty, jehož členy se oba lidovci stali. Akční výbory počaly přebírat moc ve státě a perzekvovat politické odpůrce. Akční výbor NF vytvořil Akční výbor ČSL a převzal jeho vedení. Z 46 poslanců ČSL zůstalo v parlamentu devět, deset emigrovalo, dva byli v internaci, dvanáct jich skončilo ve vězení, z nichž se tři živí domů nevrátili a třináct jich bylo zbaveno mandátů (Politické strany, 2005: 1285).

Lidová strana byla nejvíce postižena komunistickými perzekucemi. Zatýkáni a vykonstruované procesy proběhly ve čtyřech vlnách. Kromě první v době převratu následovala druhá o rok později, třetí v roce 1953 a poslední v roce 1961 (Politické strany, 2005: 1286).

A. Petr i J. Plojhar zřejmě doufali v jistou míru samostatné politiky ČSL. Protože KSČ stále prohlašovala, že zemědělci obhospodařující půdu do 50 ha a zaměstnavatelé mající do 50 zaměstnanců se nemusejí znárodňování obávat, očekávali, že tato část obyvatelstva se stane jejich politickou oporou. A. Petr se hlásil k sociálním základům strany a očekával, že tak bude obrozená ČSL pro komunitu přijatelná. Tlak vyvíjený na vedení strany se pochopitelně týkal i řadových členů. Proto hned první rok diktatury proletariátu 300 000 lidovců ukončilo své členství. Z necelého půl milionu členů po válce jich ve straně zůstalo v roce 1949 třicet tisíc (Politické strany, 2005: 1288).

Přes všechny tyto rány, které lidová strana dostala, včetně působení předsedy P. Josefa Plojhara po smrti předsedy Petra v roce 1951, kterého

arcibiskup Josef Beran zbavil kněžství, stále fungovala a vybočovala z řady socialistických organizací. Její noviny, Lidová demokracie, byly přes všudypřítomnou cenzuru velmi oblíbené. Svůj vliv mělo i nakladatelství Vyšehrad s humanistickou literaturou (Politické strany, 2005: 1293). Být členem lidové strany po celý totalitní režim s sebou přinášelo řadu těžkostí. Děti členů ČSL nemohly studovat s výjimkou teologie humanitní obory, byly umisťovány na nižší pracovní pozice atd. V nejkřiklavějších případech se za své členy mohl i s úspěchem postavit ústřední sekretariát strany, ale vždy platilo, že lidovci jsou členy společnosti druhé kategorie (Politické strany, 2005: 1296).

Rok 1968 přinesl i do Československé strany lidové nové ovzduší. Josef Plojhar byl nucen pod tlakem členské základny odejít z místa předsedy, které zaujal Antonín Pospíšil. Programové prohlášení ČSL sice stále hovořilo o podřízenosti KSČ, ale chtělo větší samostatnost. V této době se do strany vrátila řada stíhaných osob, přistupovali i noví členové a atmosféra se radikalizovala. Zbídačená strana s dvaceti tisíci členy rychle vzrostla za jediný rok na 90 000 členů (Politické strany, 2005: 1297). V květnu 1968 předsednictvo ČSL přijalo nový program, v něm již nezmiňovalo věrnost socialismu a jako první ze všech politických stran požadovalo pluralismus. Toto vzepětí však nemělo dlouhého trvání. O rok později rezignovalo 14 členů ústředního vedení,

Josef Plojhar byl zvolen čestným předsedou, členové KAN a K 231 vyloučení. Normalizace v ČSL postupovala pomaleji než v celé společnosti, proto personální změny zde probíhaly ještě v roce 1970. Nálada se odrazila i v členské základně, která poklesla na 40 000 členů. Stojaté vody až v roce 1986 rozvířili lidovci z Prahy 6, kteří na sjezdu navrhovali změny stanov a větší míru družstevního hospodaření, které mělo nahradit mnohde nefunkční státní podniky. Jejich záměr předsednictvo odmítlo. O rok později opět zmíněná skupina vystoupila a to s tím, že hlasovala proti rezoluci Ústředního výboru ČSL. Opozice uvnitř strany se v Čechách utvořila kolem Richarda Sachera a na Moravě Josefa Bartončíka, který se v roce 1989 jako jediný poslanec zdržel hlasování při přijetí tzv. Pendrekového zákona, posledního výrazně politického zákona socialistického Československa (Politické strany, 2005: 1299).

Strana svobody

Tento politický subjekt působící v obrozené Národní frontě na Slovensku patřil mezi nejmenší strany. Do Národní fronty se tato nová organizace podporovaná katolickou církví a komunisty, kteří v něm viděli oslabení Demokratické strany, hlásila pod názvem Křesťansko-republikánská strana. Prijata byla až po změně názvu na Strana svobody. Události únorového převratu roku 1948 hodnotilo vedení rozporuplně. Hledalo jakousi střední cestu, v níž odsuzovalo podanou demisi nekomunistickými ministry a zároveň se snažilo udržet nezávislost na KSČ. Protože se jednalo o marginální subjekt, zůstal mimo pozornost nových vládců Československa. Její předseda Pavol Blaho se 29. května 1948 veřejně postavil za jednotnou kandidátku a druhý den překvapivě s dalšími členy emigroval (Politické strany, 2005: 1308). Ani Strany svobody se však nevyhnula represe. V roce 1956 byli v monstrprocesu odsouzeni čelní funkcionáři V. Pokojný a V. Bohuš. Udání přišlo z jejich vlastní strany za připravované programové zásady a další dokumenty, které se opíraly o papežské encykliky a předválečné agrární programy (Politické strany, 2005: 1309).

Strana svobody se režimu vzepřela v dubnu 1968, kdy se odvolávala na křesťanské zásady a odmítla vedoucí úlohu KSČ ve společnosti, kterou má nahradit soutěž politických stran. Tyto myšlenky byly pochopitelně potlačeny po 21. srpnu 1968 a tak o čtyři roky později se na sjezdu strana hlásila k jednotné frontě vedené KSČ (Politické strany 2005: 1309).

O vlivu strany svědčí nejlépe počet jejích členů. Před únorem 1948 měla přes osmnáct tisíc straníků. Tento počet brzy poklesl na necelé tři tisíce. Byť v polovině padesátých let zase vzrostl na deset tisíc, jednalo se většinou píše o sympatizanty než členy (Politické strany, 2005: 1313).

Nejsilnější pozici ve straně měl ústřední tajemník V. Štefánik, který měl mimořádně dobré vazby na Komunistickou stranu Slovenska, která jej v případě potřeby podpořila. Ve funkci dokázal vydržet i v době tak silných otřesů, jako byly čistky v roce 1956, po nichž počet členů klesal až na sto, v roce 1963 na pouhých 93. Byť Strana svobody už byla vlastně zbytečná, přesto ji režim podržel jako součást hry na demokracii (Politické strany, 2005: 1314).

Strana slovenské obrody

Strana slovenské obrody se vyvinula v březnu 1948 z Demokratické strany. Spolu se Stranou svobody byla dodatečně přijata do Národní fronty. Doplnila mezeru po – na Slovensku silné Demokratické straně – s níž v roce 1947 komunisté vyvolali likvidační proces (Český stranický systém, 2005: 101). Protože její předchůdkyně byla novými vládci v ČSR chápána jako reakční, byla z Národní fronty vyloučena. V čase únorových událostí se původní politický subjekt zmítal v krizi, kdy spolu zápolily tři skupiny. Spor vrcholil vytvořením Ústředního akčního výboru Demokratické strany, který za předsednictví M. Poláka odvolal 25 členů Slovenské národní rady a dalších 20 z Národního shromáždění, a všechny zbavil členství (Politické strany, 2005: 1319).

Do totalitního období strana vstoupila zdecimovaná, s novým názvem a bez vlastního programu. Ten nahrazoval program celé slovenské Národní fronty a KSS. Strana tak byla, stejně jako Strana svobody, chápána jako aktivistická bez širší členské základny. Tím se obě slovenské strany lišily od českých, protože ty měly přísně omezenou, ale přesto stanovenou členskou základnu (Politické strany, 2005: 1321).

Počtu členů odpovídalo i omezení v publikační činnosti. Tiskovým orgánem strany byly noviny Ľud. V polovině padesátých let vycházel v nákladu 3700 výtisků. Počet kopií postupně rostl až na 18 tisíc kusů, aby na jaře 1969 vrcholil číslem 40 000 kusů. Na počátku normalizace byl Ľud vrácen do původní předlednové podoby i nákladu (Politické strany, 2005: 1322).

Zajímavý a zároveň dobře ilustrující situaci je osud prvního poúnorového předsedy Jána Ševčíka. Ten byl v hlášení StB označován za loajálního k vedoucí úloze KSČ. Přesto na něj byl v roce 1952 nasazen agent provokatér. Vydával se za spojku ze zahraničí, a protože J. Ševčík schůzku nenahlásil úřadům, byl zbaven funkce místopředsedy vlády a odsouzen na 18 let do žaláře.

Strana vystřídala čtyři předsedy. Hlavní rozhodovací pravomoc měli ovšem generální sekretáři. Vrcholem tohoto stavu bylo v polovině padesátých let působení J. Gajdošíka, který byl tajným členem KSČ. Stranickou knížku měl uloženu u s. Novotného a členské příspěvky platil osobně s. Bacílkovi. V takové atmosféře počet členů ze zhruba pěti set rychle klesal na 86 v roce 1963. Proto KSS rozhodla navýšit počet členů na 100 až 150 v každém kraji. Postupně

počet před koncem komunistického režimu vzrostl na 1400 členů. Zajímavé je, že skoro polovina straníků byla vysokoškolsky vzdělaná (Politické strany, 2005: 1325).

Z Národní fronty Strana slovenské obrody vystoupila velmi oslabená, vždyť po celou dobu její existence jí byly snižovány počty poslanců a dalších funkcionářů. Například ve Federálním shromáždění měla čtyři poslance zatímco na počátku čtyřicetiletého období jich měla v Národním shromáždění přes dvacet (Politické strany, 2005: 1330).

Strana práce

Tuto slovenskou stranu uvádíme pro úplnost, protože existovala jen dvě léta od roku 1946, kdy byla přijata do Národní fronty, do března 1948, kdy byla rozpuštěna. Sdružovala ve svých řadách ty slovenské sociální demokraty, kteří nesouhlasili se sjednocením sociální demokracie na Slovensku s komunisty v roce 1944. Potkal je stejný osud jako jejich soudruhy v Čechách, to znamená, že strana byla rozpuštěna a oni vyzváni ke vstupu do KSČ (Vodička, 2003: 70).

2.1.8. Národní výbory

Národními výbory, které se poprvé objevily v dekretu prezidenta republiky vydaném 4. prosince 1944, byl radikálně změněn celý systém správy měst a obcí stanovený na počátku vlády Františka Josefa I. Dvojkolejnost správy, kdy existovaly státní orgány a od nich oddělené samosprávné obce, byla zrušena a sjednocena. Proto v Košickém vládním programu najdeme definici, že národní výbory jsou místními zastupitelskými sbory a zároveň teritoriální orgány státní správy. První komunistická ústava charakterizuje národní výbory jako nositele státní moci v obcích, okresech a krajích a zároveň jako strážce práv a svobod lidu (Dějiny, 1994: 413). Národní výbory byly přísně hierarchicky uspořádané od místních přes okresní a krajské až po vládu do rukou ministra vnitra. Vyšší orgány mohly kdykoliv zasahovat do rozhodnutí nižších složek (Vodička, 2003: 95). V roce 1948, 21. prosince, přijalo Národní shromáždění zákon o krajských zřízeních. Tímto tahem komunisté zrušili tradiční zemské orgány a vytvořili na Slovensku strukturu konkurující Slovenské národní radě. Konkrétně bylo vytvořeno třináct krajů v Čechách a šest na Slovensku, své funkce se ujaly od 1. ledna následujícího roku. Krajské národní výbory jsou dobrým příkladem systému centrálního řízení společnosti. Z veškeré činnosti byl KNV odpovědný příslušnému resortnímu ministru a

ústředním úřadům. Jeho hlavním úkolem bylo zachovávat zájem jednotného výkonu veřejné správy, jednotné státní politiky a dbát směrnic a pokynů vlády, ministrů a centrálních úřadů (Dějiny, 1994: 418). Přijetím nové ústavy v roce 1960 se na povinnostech krajských národních výborů nic nezměnilo, pouze došlo zákonem 65/1960 Sb. k rozsáhlé reformě územního členění. Počet krajů byl snížen z devatenácti na jedenáct a okresů z 306 na 108. V době budování federace byl počet krajských národních výborů v českých zemích ponechán a na Slovensku s ohledem na jeho velikost zákonem 71/1969 Sb. byly kraje zrušeny. Po roce a půl za konsolidace systému v čase normalizace však tři slovenské kraje byly opět oživeny a tato struktura vydržela až do zániku režimu (Vodička, 2003: 95). Národní výbory byly po celé období stabilním prvkem systému, kterého se zákonné změny v jeho jádru nedotkly. Částečnou výjimkou byl zákon 31/1983 Sb., který rozšířil pravomoci nejnižšího stupně národních výborů (Vodička, 2003: 97). Tímto krokem se KSČ snažila podnitit větší pracovní nasazení mas při budování socialismu a vykrýt tak nedostatky národního hospodářství, které se projevovaly ve službách. Tato oblast byla zdrojem největší kritiky, kterou od občanů slychali funkcionáři na nejnižším stupni státní správy.

Národní výbory představovaly podle dobové teorie základnu lidové moci. Tvořily uzavřený pyramidální systém, který vycházel z principu demokratického centralismu. Podléhaly, stejně jako jiné složky ve státě, dvojímu řízení a to po vládní linii a po linii komunistické strany (Vodička, 2003: 97). Protože obě linie vycházely v ÚV KSČ, byly zpravidla v souladu při udělování základních direktiv nutných pro jednotné rozhodování.

Formu zastupitelského orgánu mělo plenární zasedání národního výboru, které tvořilo poměrně hodně poslanců. Nejméně jich bylo devět, v případě okresních či krajských plenárních zasedání začínal počet na čísle osmdesát. Množství zástupců lidu si určovalo podle zákonného omezení plenární zasedání samo (Vodička, 1994: 99). Například v jedenáctitisícových Domažlicích mělo ke konci režimu plenární zasedání devadesát poslanců. Poměrně vysoké číslo členů plenárních zasedání mělo vytvořit zdání demokratického rozhodování obyvatel obce. Navíc byli zpravidla organizováni v různých společenských organizacích a svojí účastí na zasedání symbolizovali jednotu všech složek v obci při budování společného domova. Zasedání schvalovalo hospodářský plán pro danou oblast a kontrolovalo jeho plnění. Schvalovalo rozpočet, vydávalo všeobecně závazné právní normy a volilo své orgány. Nejvýznamnějším byla rada národního výboru, která byla

výkonným orgánem národního výboru. Tvořena byla předsedou, místopředsedou, členy rady a tajemníkem národního výboru. U větších národních výborech – městských, okresních a krajských vznikaly příslušné odbory, které zajišťovaly výkon státní správy ve speciálních oblastech. Základními byly odbory sociální, školství, finanční, zdravotnictví, místního hospodářství a stavební. V nich pracovali profesionálové v oboru řízení svým vedoucím, kterého volilo plenární zasedání. Tento profesionální pracovník byl odpovědný radě, která činnost odborů řídila. Celý systém byl zapojen v profesní linii vertikálně tak, že například městský stavební odbor podléhal stavebnímu odboru okresního národního výboru, ten zase stavebnímu odboru krajského národního výboru až po příslušné ministerstvo v dané věci. Vyšší stupeň byl vždy odvolacím orgánem proti rozhodnutí stupně stojícímu pod ním. Každý orgán byl podřízen nejen složce stojící nad ním, ale také příslušnému plenárnímu zasedání. Tento systém dvojí podřízenosti vycházel z teoretické koncepce V.I. Lenina demokratického centralismu, který nás provází celým pojednáním o socialistickém Československu. Shora na rozhodnutí dané složky působila vůle centra, ze stran pak přání zvolených zástupců. Ke konfliktu ovšem nikdy nedošlo, protože z obou směrů působila rozhodujícím způsobem komunistická strana, která se vyznačovala vnitřní disciplínou, která neumožňovala jiný názor, než ten, který vycházel z ústředních orgánů, či přesněji, pokud by se názory dostaly do konfliktu, tak ten souladný s instrukcemi ÚV KSČ byl rozhodující (Vodička, 2003: 100).

Vliv KSČ byl i v řadách společenských organizací. Každý funkcionář Revolučního odborového hnutí, Socialistického svazu mládeže (dříve Československého svazu mládeže), Svazu spisovatelů, Československého svazu tělesné výchovy atd. musel být před zvolením schválen příslušným tajemníkem KSČ. Ovládání všech organizací umožňovalo jejich neustálou kontrolu i hladké uskutečňování masových akcí, jako byla například celostátní sportovně-manifestační Spartakiáda. Kontrolu těchto organizací prováděla vládnoucí strana prostřednictvím Národní fronty. V každém jejím stupni byl v čele komunist a jeho strana v NF měla rozhodující většinu. Součástí Národní fronty byly všechny organizace ve státě. Pokud některá stála mimo ní, pohlížel na ní totalitní režim jako na deviantní prvek nepřátelsky zaměřený proti celému systému a snažil se ho pro nezákonnost potlačit (Vodička, 2003: 68).

2.1.9. Hospodářství v ČSR a ČSSR

Problémy československé ekonomiky byly vleklé a v průběhu času se prohlubovaly. Jedním z důvodů byl fakt, že odpisy za vybavení podniků i zisky z výroby se odváděly do příslušných fondů, za něž byly stavěny nové továrny. Protože celý systém byl těžkopádný a od rozhodnutí po realizaci vždy uběhlo více let, stávaly se nové provozy často neefektivní nejen za základě špatné volby, ale i zpoždění výroby. Stávající továrny nemodernizovaly svá zařízení a tak se konkurenceschopnost československého zboží na trzích mimo regulovaný východní blok snižovala (Vodička, 2003: 58). Exportní politiku pak zachraňovala produkce s minimální přidanou hodnotou. Například to bylo uhlí a dřevo vyvážené v nezpracované podobě do Spolkové republiky Německo.

Československá ekonomika v popisovaném období se ještě vyznačovala dalším aspektem a to, že byly z většiny ekonomických transakcí likvidovány peněžně-tržní vztahy. Výhradně státní vlastnictví podniků (včetně družstevního) vstupovalo do vzájemných vztahů na základě naplánovaných ukazatelů a ne podle své konkrétní potřeby. Klasické vnímání ekonomiky zůstalo pouze v oblasti maloobchodu. Ten byl ovšem regulován tím, že občanům byly tarifně určovány mzdy na straně jedné a na straně druhé byly cenovým úřadem určovány hodnoty zboží. Veškerý ekonomický život byl plánován v pětiletých cyklech rozdělených do ročních etap. Státní dohled nad vyrovnaností nabídky a poptávky odkazuje na jistý druh válečného přidělového hospodářství (Vodička, 2003: 59). Hlavní nedostatek systému, který ho vyčerpával a významně napomohl k jeho pádu, byla snaha podniků maximalizovat všeobecně přijímané ukazatele vstupů. Naopak výstupy byly minimalizovány (například nedostatkem motivace zaměstnanců). Tehdejší podniky byly mimořádně náročné na spotřebu surovin, což bylo v plánovaném hospodářství pozitivním ukazatelem pro ně, ale celou společnost to významně zatěžovalo (Vodička, 2003: 59.). Proto v druhé polovině padesátých let byly provedeny pokusy zavést ekonomickou reformu. Její zastánci ji ovšem nedokázali vymanit ze zažitých ideologických stereotypů a tak nemohla být úspěšná. Proto se na počátku šedesátých let systém dostal do ekonomické krize. Druhá reforma v letech 1966-1969 byla zásadnější. Její autoři dobře odhalili nedostatky hospodářství a snažili se odstranit administrativně direktivní způsob řízení a nahradit ho ekonomickými vztahy mezi subjekty regulovanými daňovou politikou. Tyto snahy byly odstraněny záhy po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa a původní plánovaný a centrálně řízený systém

vydržel až do konce i přes rétorická cvičení představitelů státu na konci režimu inspirovanými sovětskou perestrojkou (Vodička, 2003: 60).

Hospodářský systém se záhy po roce 1948 dostal do velkých těžkostí. To podle učení V. I. Lenina bylo zákonité, ale jím předpokládaný pozdější trvalý růst nenásledoval, naopak přišla řada krizí plynoucích ze systému samého. Centrální plánování nejprve posunulo hospodářství Československa do nepřírozené oblasti těžkého průmyslu. Prvním pádem byla měnová reforma vyhlášená v květnu 1953 záhy po smrti K. Gottwalda. Jejím výsledkem bylo kromě znárodnění vkladů snížení deficitu mezi vysokými dělnickými platy a nedostatkem spotřebního zboží. Zároveň s tím byl zrušen přetrvávající válečný lístkový systém. V druhé polovině padesátých let byl režim nucen revidovat hospodářskou politiku, provést reformy tuhého plánování a umožnit větší dynamiku ekonomiky státu (Vodička, 2003: 50). Problémy ovšem přetrvávaly. Na počátku šedesátých let byl vyhlášen hospodářský plán, který byl následně vzat zpět, protože jeho cíle byly nereálné. V tu dobu se počalo uvnitř KSČ ozývat reformistické křídlo, které na podzim 1967 nastoupilo do otevřeného konfliktu s Antonínem Novotným, který byl v lednu následujícího roku nucen odstoupit. V dubnu 1968 přijala KSČ vedená Alexandrem Dubčekem Akční program strany, který významně zasáhl celou společnost. A to přesto, že platil pouze pět měsíců do okupace ČSSR 21. srpna 1968 (Vodička, 2003: 51).

Normalizační proces se nesl ve svém počátku v masovém propouštění z práce. V rámci prověrek uvnitř KSČ bylo na půl milionu členů zbaveno stranické knížky. Protože především komunisté zastávali vedoucí místa ve společnosti, museli vyloučení odstoupit z postů ředitelů, náměstků, vedoucích, velitelů atd. Potrestány byly i děti bývalých komunistů tím, že jim byl znesnadněn přístup na střední školy a na vysoké často zcela odepřen (Vodička, 2003: 51). Dostaly se tak do stejného postavení, jako měly dříve děti živnostníků, soukromých zemědělců, členů lidové strany apod. Od té doby museli žáci, studenti i do nového zaměstnání nastupující pracovníci vyplňovat dotazníky, kde byl povinný údaj o nich a jejich rodičích, konkrétně otázka na jejich členství v KSČ před rokem 1970 a po roce 1970. Výsledkem byla mimo jiné druhá vlna emigrace. Zároveň se KSČ uzavřela, přestala být organizací mající vazby s většinovou společností a navzdory představám zakladatelů marxismu-leninismu zdegenerovala.

Zde je vhodné poznamenat, že normalizace byla obdobím tiché společenské smlouvy mezi občany a vládní mocí. Už se neopakovala padesátá léta pověstná svojí brutalitou a hysterií. Pokud se občan zabýval

svými soukromými záležitostmi, nechal ho režim na pokoji a kromě příležitostných demonstrací loajality (1. května, 25. února atd.) po něm nic nechtěl.

2.2.0. Ozbrojené složky a represivní složky státu

K řízení ozbrojených složek státu byl vyčleněn v byrokratickém aparátu ÚV KSČ rozsáhlý odbor. Sbor národní bezpečnosti a armádu ovládal přímo generální tajemník strany. Po sedmdesátém roce byl vliv KSČ na tyto složky umocněn přijetím zákona o radách obrany státu. Ty byly vytvořeny na okresních, krajských a celostátní úrovni. V čele rady stál nejvyšší funkcionář KSČ v dané oblasti (Vodička, 2003: 67). Pro udržení systému byla velmi důležitá Státní bezpečnost, která měla v rámci SNB privilegované postavení. To ji umožnilo v případě zájmu o nějakou osobu označenou za státu nebezpečnou aktivovat celý státní aparát. Pro sledování zájmové osoby, případně k jejímu šikanování, měla k ruce širokou skupinu pomocníků. Kromě tajných spolupracovníků to byly všechny stupně ozbrojené moci státu a celý státní aparát. Zvolíme-li za příklad osud signatáře Charty 77 Bohumila Chnapka z Osvračina na Domažlicku z počátku osmdesátých let, tak zjistíme, že byl ve výroční dny sledován příslušníky OS StB v Domažlicích střídajícími se v postávání před domem, pravidelně byl vyslýchán důstojníky z krajské správy StB v Plzni, kteří byli instruováni II. odborem Hlavní správy SNB v Praze. Občanské průkazy návštěv kontrolovali příslušníci obvodního oddělení Veřejné bezpečnosti v Holýšově. Na chování jmenovaného dohlížel v obci předseda Místního národního výboru. Protože součástí jeho domu byly i zbytkové zemědělské pozemky, tak mu je vyvlastnila Okresní zemědělská správa prostřednictvím Okresního soudu v Domažlicích. Používat osobní vozidlo jeho rodině znemožňoval dopravní inspektorát SNB opakovaným odebíráním technického průkazu za domnělou nezpůsobilost automobilu k provozu na pozemních komunikacích. S fyzickým násilím se postižený setkal jen jednou a to když ho na KS StB vyšetřovatel chytil za oděv a odhodil do rohu místnosti, kde porazil věšák na kabáty. Tento příklad dokládá sníženou fyzickou brutalitu režimu v jeho druhé polovině, kdy měl pod kontrolou celou společnost se všemi jejími složkami a tak dokázal zastrašovat občany soustavným promyšleným tlakem. Příkladem jak v padesátých letech režim naopak brutalitou nahrazoval neschopnost plně ovládnout společnost, nám může být osud Jakuba Blackého, nositele řádu TGM II. třídy. Za potravinovou

pomoc rodinám vězněných byl v roce 1948 odsouzen na jeden rok. Po propuštění byl znovu zatčen za snahu vytvořit křesťanskou stranu, která by nahradila komunisty infiltrovanou ČSL. Hned při prvním výslechu byl bit skupinou příslušníků StB, s nimiž se z dětství znal. Následně byl v roce 1950 odsouzen Okresním soudem v Klatovech spolu s dalšími čtyřmi obžalovanými ke dvaceti letům vězení, z nichž si deset roků odpykal. Po čas věznění se mu rozpadla rodina, po návratu nesměl vykonávat žádné vedoucí funkce a byl trvale sledován až do pádu režimu. K oběma ilustrativním případům můžeme připojit v zobecněné rovině metody fungování soudů. V padesátých letech o výši trestů za domnělé i skutečné politicky motivované trestné činy rozhodovala KSČ, která instruovala soudce jak vysoké tresty mají v daném případě udílet. V sedmdesátých a osmdesátých letech už byla situace jiná. Stranické orgány přímo do vynášených rozsudků nezasahovaly. Vliv ovšem měly stále a to tím, že všichni předsedové krajských a okresních soudů byli bez výjimky členy KSČ. Na svých soudech měli určeného jednoho svého člena pro řešení zvláštních případů politicky motivovaných trestných činů. K prohlubování – v tehdejší jazyce – socialistické zákonnosti sloužily společné schůze komunistů ze soudů, prokuratury a bezpečnosti, kteří byli instruováni, jak společným postupem řešit problémy ve společnosti. Z pohledu dělby moci ve státě se jednalo o naprosto nepřijatelnou praxi, která byla v rozporu i s právem socialistického Československa, protože soudy měly být podle ústavy nezávislé (Vodička, 2003: 68).

2.2.1. Veřejné mínění o politickém systému

Síla režimu se pozná podle toho, jak veřejnost s ním souhlasí a pokud ne, tak jak alespoň respektuje jeho moc. Za poslední dvacetileté období vlády Komunistické strany Československa bylo dotazníkové šetření prováděné Institutem pro výzkum veřejného mínění od konce šedesátých do konce osmdesátých let. Sami autoři tehdejších šetření si byli vědomi, že dotazovaní budou v odpovědích na politické otázky opatrní a jejich výpověď je potřeba brát s rezervou, byť s blížícím se koncem režimu se chyba snižovala (Vaněk, 8: 1994). Pro účely naší diskuse nad tématem vývoje režimu v socialistickém Československu nám dobře poslouží výzkum provedený v roce 1988. Ten vypovídá o tom, jak občané vnímali moc ve státě, tedy kdo ji skutečně vlastnil, jak se kdo v ČSSR cítil vlivným a nebo nikoliv. Tazatelé položili otázku: Jaký vliv na situaci v Československu mají ... Největší vliv podle občanů měla KSČ (91%), vláda (72%), parlament (60%). U dalších institucí se výsledky různí

mezi spíše velký a spíše malý. V této kategorii byly zařazeny národní výbory, orgány Národní fronty, Revoluční odborové hnutí, jiné politické strany a další společenské organizace (v tomto pořadí jejich vliv slábl). Frustrace občanů ve společnosti se projevuje ve výčtu zbylých čtyř kategorií – prostí občané (malý vliv: 59%), církve (60%), zájmové organizace (55%) a bezpartijní (70%) (Vaněk, 1994: 22). Dva obdobné výzkumy: Jak vaším známým vyhovuje vedoucí úloha KSČ ve společnosti, byly provedeny ve zcela odlišných obdobích, v roce 1968 a o osmnáct let později. Tedy ve srovnání Pražského jara s nastupující perestrojkou v čase normalizace. Výsledek je poměrně obdobný. Status quo vyhovoval cca 20%, spíše ano 40% a nevyhovoval 20% dotázaných. Tato orientační čísla se ovšem týkají českých zemích, protože na Slovensku byla plná spokojenost s vedoucí silou KSČ skoro dvojnásobná a plná nespokojenost poloviční (Vaněk, 1994: 22).

2.2.2. Opozice vůči systému

Po čtyřicetileté období komunistického režimu se projevilo několik druhů opozice, kterou si můžeme rozdělit na vnitřní a vnější z pohledu KSČ. Vnitřní se nikdy netýkala změny celého systému. Soustředila se na boj o moc, maximálně na úpravy společnosti v ekonomické rovině. Vnější opozice souvisela s odporem proti teroru v padesátých letech. Institucionální podobu získala až na počátku Pražského jara, kdy vznikly organizace stojící mimo Národní frontu. Nejvýznamnější byly Klub angažovaných nestraníků a KAN 231. Číslovka v názvu druhé z nich je číslem zákona 231/1948 Sb. Na ochranu lidově demokratické republiky, který se stal nástrojem pro nejtěžší represe v padesátých letech. Ze starých organizací, zakázaných po převratu, se k životu probudili například skauti. Ozývaly se hlasy i po obnovení sociální demokracie. Vůči tomuto posledně jmenovanému záměru se ovšem velmi tvrdě postavilo reformní křídlo KSČ vedené A. Dubčekem. Z toho je patrné, že i reformní komunisté měli své hranice a jimi nastartovaný proces byl reformou systému a ne cestou k zavádění demokratických prvků ve společnosti (Vodička, 2003: 72). Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy byly všechny organizace mimo Národní frontu rozpuštěny. Reformní komunisté byli vyloučeni z KSČ a postaveni mimo systém. Velkým pokrokem oproti počátku režimu bylo, že nikdo z nich nebyl uvězněn. Režim se spokojil pouze s jejich odstavením z veřejného života. Koncem osmdesátých let se takto postižení komunisté shromáždili v klubu Obroda, který se dovolával změn v Sovětském svazu a chtěl reformy v socialistické společnosti. Jeho členové očekávali návrat do ztracených pozic.

Tresty vězení na počátku normalizace v souvislosti s angažováním jednotlivých osob v roce 1968 byly také vynášeny, ale týkaly se osobností veřejného života mimo KSČ, například několika novinářů a publicistů (Vodička, 2003: 73). Na okraj uveďme názor Stanislava Balíka, který tvrdí, že termín normalizace používaný od roku 1969 do roku 1989 by měl být využíván jen pro první tři roky, pak už se jedná o čas normalizovaný.

Do poloviny sedmdesátých let byla společnost ochromena a vládnoucí moc se nemusela potýkat s projevy opozice. Na počátku tohoto období zneklidňovala systém pouze masivní emigrace. V roce 1976 se v Helsinkách uskutečnila mezinárodní konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Účastnické státy, včetně Československa, se zavázaly k dodržování lidských, občanských, kulturních, sociálních a hospodářských práv. Ve stejném roce byl v ČSSR veden soudní proces se členy skupiny Plastic People of the Universe, která svým netypickým uměním narušovala socialistické představy o kultuře. To se stalo jedním z podnětů pro vznik prohlášení Charty 77, kterou podepsalo 272 lidí. Publicity se signatářům volajícím po dodržování toho, k čemu se československá vláda v Helsinkách zavázala, dostalo v zahraničním tisku (Vodička, 200: 73). Na domácí scéně následovala hysterická reakce režimu. V Rudém právu vyšel Chartu odsuzující úvodník a následovaly podpisové akce proti “ztroskotancům a zaprodancům”.

Charta 77 se ve své podstatě lišila od všeho, co doposud společnost znala. Především dokázala pojmout do svých řad lidi nejrůznějších myšlenkových směrů – marxisty, bývalé komunisty, křesťany, humanisticky orientované intelektuály a další. V čele hnutí stáli tři mluvčí volení na jeden rok. Prvními byl bývalý ministra zahraničí ČSSR, reformní komunista, Jiří Hájek, dramatik Václav Havel a filozof Jan Patočka. Již jen samotný podpis pod dokument vystavoval jeho autora šikanování ze strany státu, nezřídka byly udíleny i několikaleté tresty odnětí svobody. A to vše přesto, že hnutí působilo v rámci platných právních předpisů (Vodička, 2003: 74). Chartu 77 od jejího vzniku do listopadu 1989 podepsalo 1883 občanů. Na tři sta z nich bylo v rámci akce Asanace vedené StB donuceno k emigraci, ostatní byli spolu se svými rodinami perzekvováni. Uvedené číslo není příliš vysoké. Větší množství podpisů se sešlo pod provoláním Několik vět z dílny členů Charty 77, které vyzývalo ke změně režimu a propuštění politických vězňů. Podepsalo ho na 20 191 občanů. Je třeba říci, že text byl zveřejněn v létě 1989, kdy se soustava socialistických států rozpadla a režimu docházel dech. Přesto proti autorům

rozpoutaly komunistické sdělovací prostředky ostrou kampaň (Vodička, 2003: 76).

Postupem doby vznikla řada dalších organizací, které se taky staly terčem represí ze strany státu. V roce 1971 vznikla Jazzová sekce, která později kromě koncertů počala pořádat i přednášky o různých hudebních žánrech, zejména těch režimem neuznávaných. V roce 1978 vznikl Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Zatímco se ke konci devadesátých let režim odkláněl od sousedního socialistického Polska, kde probíhala postupná demokratizace systému, opoziční hnutí tamní zkušenosti naopak přitahovaly. Od počátku osmdesátých let se ustanovila Polsko-československá solidarita. O něco později vznikl Výbor na obranu práv maďarské menšiny v Československu, jeho cíl je zřejmý z názvu. Ostatně většina jmenovaných hnutí měla ve svém názvu jasně a přehledně uvedeno své zaměření. V roce 1987 vznikla Československá demokratická iniciativa a Nezávislá ekologická iniciativa. O rok později Iniciativa sociální obrany, Hnutí za občanskou svobodu, Klub za socialistickou přestavbu Obroda, Československý helsinský výbor, monarchistické hnutí České děti, Mírový klub J. Lennona a Společnost T. G. Masaryka. V roce 1989 vzniklo Nezávislé mírové sdružení za zkrácení základní vojenské služby a Společenství přátel USA (Vodička, 2003: 81).

2.2.3. Zahraniční vlivy na politický systém

Bipolární rozdělení světa mělo zásadní vliv na zakotvení politického systému socialistického Československa. Podle slov J. V. Stalina pronesených v průběhu druhé světové války je vstup jeho armády určující pro další politické směřování daného státu (Rupnik, 2002: 211). Proti této jednoduché definici pak stály snahy demokratických států v čele s USA. Prezident Spojených států amerických Harry Truman ve svém projevu 12. března 1947 nabízel pomoc svobodným národům. Toto prohlášení bylo v souladu s pomocí URNA, která směřovala ve východních zemích zejména do Polska, Jugoslávie a Československa. Záhy na to byl na Harwardově univerzitě 5. 6. 1947 ohlášen Marshallův plán, který 4. 7. přijala československá vláda. O pět dnů později odcestoval předseda vlády K. Gottwald s ministrem zahraničí J. Masarykem a spravedlnosti P. Drtinou do Moskvy, kde J. V. Stalin označil přijetí Marshallova plánu za akt nepřátelství ČSR vůči SSSR. Vláda proto usnesení okamžitě změnila (Rupnik 2002: 222). Od této chvíle byli jedině komunisté schopni přizpůsobit svoji politiku a představy, jak by mělo Československo vypadat, se záměry Sovětského svazu. Ten byl ze všech mocností majících ambice

ovlivňovat vnitropolitickou situaci jiných zemí v případě ČSR rozhodující. Na zasedání Informbyra 22. až 27. září 1947 v polské Szklarské Porebě vystoupil tajemník KSČ Rudolf Slánský, který prosazoval přetvoření celé Národní fronty a společnosti směrem k tomu, co v ČSR vzniklo po únoru 1948. Toto jednoznačné a vůbec první přihlášení se k monopolu státní moci sovětského typu předběhlo i Klementa Gottwalda, který dosud stál na pozici národně demokratické orientace (Rupnik, 2002: 225). Přes zmíněnou tendenci se českoslovenští komunisté alespoň z počátku snažili o jistou samostatnost, například když K. Gottwald 19. února 1948 odmítl nabídku náměstka ministra zahraničí SSSR Valeriana Zorina intervence Rudé armády při převzetí moci (Rupnik, 2002: 244). Sovětský náměstek nehovořil o teoretické možnosti, ale o reálném zásahu. Rudá armáda v tu dobu již sice nebyla na území Československa, ale byla připravena k zásahu na území Maďarska při hranicích se Slovenskem. Podle všeho by v případě, že by masové demonstrace organizované KSČ přerostly v občanskou válku, intervenovala o své vůli (Vodička, 2003: 48). Vliv Moskvy na nastolování nového systému v Československu byl patrný i z přítomnosti řady poradců, kteří vstupovali do činnosti bezpečnosti, armády, průmyslu, zemědělství či důlního – zejména co se týká těžby uranu. Zde se snoubila Leninova zásada o soudržnosti socialistických zemí s imperiálními ambicemi Sovětského svazu.

Od samého počátku socialistického režimu v Československu byla armáda pod zahraničním vlivem - generálního štábu sovětské armády. Vznik Varšavské smlouvy v roce 1955 nebyl začátkem zahraničního vlivu, pouze drobnou kosmetickou úpravou (Kaplan, 200: 29). Obdobně můžeme hovořit o vlivu Rady vzájemné hospodářské pomoci. Ta institucionalizovala zavedené úkoly kladené Moskvou na československou ekonomiku. Hned od převratu v roce 1948 určovala základní parametry hospodářství sovětská komunistická strana směrem k těžkému průmyslu a strojírenství (Kaplan, 2000: 31).

Další bezprostřední událost, která zásadně ovlivnila chod systému v Československu, se odehrála koncem šedesátých let. Vstup pěti států Varšavské smlouvy (Polské lidové republiky, Bulharské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Sovětského svazu) 21. srpna 1968 ukončil reformní snahy v Československu. Naděje ve společnosti byla rychle potlačena, v podstatě po půl roce. A tak lze říci, že státní struktura nebyla rozložena a pokračování v socialistickém systému bylo snadné. V dramatických srpnových dnech byli odvezeni českoslovenští ústavní činitelé do Moskvy, kde podepsali tzv. Moskevské protokoly. Na základě nich

zůstala sovětská vojska v Československu a Moskva tak získala nezpochybnitelný každodenní vliv na dění v ČSSR. Od této chvíle započal boj o vedení v KSČ, který vyvrcholil na dubnovém zasedání ÚV, kdy generálního tajemníka A. Dubčeka vystřídal sověty podporovaný G. Husák. Rozhodující pro nastolení normalizace bylo vyloučení veřejnosti z rozhodování, podpora armády a bezpečnosti křídla reprezentovanému Husákem a konzervativci a zejména tlak SSSR na Dubčeka ve prospěch jmenovaných (Suk, 1999: 47). Vliv Sovětského svazu na režim v Československu byl legitimizován v lednu 1970 přijetím ideologického dokumentu Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ. Text posloužil jako obhajoba Brežněvovy doktríny, která umožňovala ozbrojený zásah sovětské armády ve státech podléhajících zájmu Moskvy. V textu "Poučení" byl zájem Sovětského svazu přetvořen i v zájem Československa (Suk, 1999: 49). Cílem SSSR bylo opět vytvořit v ČSSR z KSČ byrokraticko-centralistickou organizaci, což se podařilo. Institucionální a právní struktura společnosti, v níž toto platilo před rokem 1968, byla stejná a tak potřebného cíle bylo snadné dosáhnout (Srp, 1999: 97).

Třetím a zároveň posledním vlivem ze Sovětského svazu na politiku Československa lze spojit se jménem generálního tajemníka SSSR Michaila Gorbačova. Ten se po smrti Konstantina Černěnka ujal funkce na mimořádném zasedání ÚV KSSS 11. března 1983 a vyjádřil se ve prospěch kontinuity a nezbytnosti změn. Protože státy socialistické soustavy byly pevně spjaty s nejmocnějším sousedem SSSR, nejsnaživější z nich bylo Československo, dal se brzy očekávat vliv na celý systém. První zareagoval předseda federální vlády Lubomír Štrougal ve slavnostním projevu k 40. výročí přijetí Košického vládního programu. Vyzýval k odvaze a smělosti při hledání nového způsobu řízení ekonomiky a nabádal k přehodnocení některých platných koncepcí. Zjevně upozorňoval na ekonomické těžkosti. Jeho názor zůstal mezi významnými funkcionáři zcela osamocen. Zasahovat do společnosti se jistě muselo čtenářům vnitrostranické Informace o politické situaci v krajích z 24. dubna zdát zbytečné, protože ta popisovala veřejnost jako naprosto klidnou, spokojenou a oddanou současné politice (Suk, 1999: 13). Tlak ze Sovětského svazu ale byl v přímém protikladu takového pojetí. Ve dnech 22. až 23. října se setkali generální tajemníci socialistických stran v Sofii. Přítomný Gustáv Husák označil slova Michaila Gorbačova za podnětná a vrátil se domů s novými instrukcemi. Proto o pět dnů později deník Rudé právo psal o podnětných přístupech k řešení celospolečenské situace v SSSR

(Suk, 1999: 15). V roce 1986 se na přelomu února a března konal XXVII. Sjezd KSSS, který přijal koncepci urychlených změn. V Československu na to o měsíc později navázal XVII. Sjezd KSČ, který změny nepřijal žádné, ve funkcích potvrdil všechny členy ÚV, stejně pasivně se projevil i ostatní strany Národní fronty (Suk, 1999: 17). První hlasy po reorganizaci socialistického systému se ozvaly z okresů a krajů, kde si členové KSČ stěžovali na těžkosti, které jim při naplňování zásad XVII. Sjezdu KSČ dělá strnulost hospodářského systému, v němž není možné pružně provádět potřebné změny. Čtvrtého února 1987 proběhla na zasedání ÚV KSČ první rozsáhlá debata o potřebách změn ve společnosti. Téma navodila situace v SSSR. Z diskuse vyplynulo, že výklad událostí z roku 1968 zůstane nezměněn, úpravy budou dílčí, hlavní bude mobilizace společnosti a uplatňování vědeckého pokroku ve výrobě. Změna systému se nepřipravovala. Například při diskusi o nové ústavě převládal názor, že by měla pouze shrnout atributy stávajícího systému do jednoho dokumentu. Členové ÚV doporučili členům nepředkládat veřejnosti zbytečně záminky ke kritice, která vyplývá z přehnaných oslav životních jubileí a pracovních úspěchů funkcionářů (Suk, 1999: 21). Události v Moskvě braly rychlý spád, protože v listopadu při oslavách VŘSR byl Gustáv Husák Gorbačovem dotazován na situaci v Československu. Odpověděl, že chce otevřít cestu mladým komunistům. Krátce na to byl do Sovětského svazu pozván L. Štrougal, kterého G. Husák jmenoval jako perspektivního reprezentanta nových sil. Předsednictvo ÚV KSČ vyzvalo Národní frontu k větší aktivitě a diskusi, ale zároveň zakázalo jakoukoliv opozici. Na bouřlivém zasedání ÚV KSČ 18.–19. listopadu byl Ladislavem Adamcem vyzván G. Husák k opuštění funkce generálního tajemníka a ponechání si pouze postu prezidenta republiky. Oslovený se bránil, že se jedná o komplot, který ho chce zbavit vlivu na obsazování pozic mladými členy KSČ. Po dohodě, že mu nebudou vyčítány nedostatky ve společnosti za poslední období, sám podal návrh na rozdělení funkcí a podal na prosincovém zasedání demisi. Do čela strany postoupil Miloš Jakeš. (Suk, 1999: 26). 11.–12. ledna odcestoval M. Jakeš do Moskvy, kde diskutoval s M. Gorbačovem o Pražském jaru. Shodli se, že řešení krizové situace bylo správné, ale už fakt, že nejvyšší sovětský představitel hodnotil činnost A. Dubčeka do lednového sjezdu KSČ pozitivně, bylo jistým průlomem. 8.–9. dubna 1988 došlo k obměně části předsednictva ÚV KSČ vesměs mladšími členy. Tuto skutečnost hodnotil o týden později v Moskvě M. Gorbačov při setkání s G. Husákem pozitivně (Suk, 1999: 31). 20. dubna byla rekonstruována federální vláda, která byla na základě novely

federálního zákona snížena z 26 členů na 20, ministrů odešlo sedm. Vláda ČSR a SSR také snížila počet ministrů, pět jich z obou odešlo a po dvou nových do funkcí nastoupilo. 12.–16. listopadu 1988 navštívil ČSSR člen politického byra KSSS Aleksandr Jakovlev. V tehdejší době měly nejvyšší stranické orgány plné ruce práce s množícími se demonstracemi a zejména se sílícími aktivitami nezávislých iniciativ. Na besedě s posluchači na Vysoké škole politické ÚV KSČ na otázku, co má státní moc v Československu dělat s protistátními živly, Jakovlev přítomné zaskočil konstatováním, že v SSSR už 3,5 roku nikoho za politiku nestíhali. Doporučil vést se všemi dialog a řekl, že pokud je “vypískán” funkcionář, který není schopen říci k dnešku zásadní slovo a schovává se pouze za fráze, je správné, že po něm veřejnost požaduje odchod, aby mohli nastoupit noví lidé (Suk, 1999: 46). 18. dubna 1989 navštívil generální tajemník KSČ Sovětský svaz. M. Gorbačov ho informoval, že socialistický režim v Polsku a Maďarsku je na hranici společenského rozpadu. Pochválil promyšlenou práci československých komunistů, opět se kriticky zmínil o událostech roku 1968, ale tentokrát vyzval, aby českoslovenští komunisté k diskusi nad společností přizvali své bývalé členy aktivní v době Pražského jara (Suk, 1999: 63).

Činnost politického systému, který se v posledních dvou letech své existence snažil posilovat pravomoci represivních orgánů, aby dokázal čelit nespokojenosti občanů, ovlivnil i tlak ze západu. Týkalo se to především zvaní členů disentu na setkání s představiteli demokratických států na jejich ambasádách. Například to byla pozvání na velvyslanectví USA, SRN, Nizozemí, Dánska, Francie a Itálie. Daleko více ale režim znepokojili dva socialističtí sousedé. 18. srpna 1989 projednával ÚV KSČ zásadní stanoviska polského sejmu a ÚV Maďarské socialistické dělnické strany, oba orgány se omluvily za vstup svých vojsk na území Československa. KSČ jejich postoj označila za nepřijatelné vměšování do vnitřních záležitostí ČSSR, což byl obrat do té doby určený výhradně na adresu demokratických států (Suk, 1999: 80). Protagonisté politického systému v ČSSR se názorově posunuli i ve vztahu k SSSR, protože politiku M. Gorbačova v souhrnné zprávě z krajských organizací členové KSČ hodnotili jako neuváženou, prohlubující chaos a dezintegraci.

Není sporu o tom, že komunistická strana jako jediná politická strana v ČSR (a ČSSR) dokázala skloubit svoji politiku s politikou Sovětského svazu. Pouze koncem šedesátých let se od ní odchýlila, aby v čase tzv. Normalizace byla na autoritě SSSR zcela závislá. Proto pasáž věnovanou zahraničnímu

vlivu na politický systém Československa ukončíme datem 4. prosince 1989, kdy se sešli členové Varšavské smlouvy. ČSSR reprezentovali tři komunisté - předseda vlády Ladislav Adamec, generální tajemník ÚV KSČ Karel Urbánek, tajemník ÚV KSČ Ondrej Šaling. Zde byli svědky přijetí společného stanoviska představitelů Sovětského svazu, Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a Rumunska, v němž byla intervence do Československa v roce 1968 odsouzena jako protiprávní, neopodstatněná a chybná (Suk, 1999: 106).

2.2.4. Uplatnění teoretických zásad marxismu-leninismu v ČSR

Na otázku vyplývající z nadpisu lze odpovědět, že marxismus-leninismus byl uplatněn v ČSR (ČSSR) bezesbytku. Uchopení moci se uskutečnilo v kombinaci parlamentní krize a za pomoci ozbrojeného proletariátu, což Lenin viděl jako nezbytnou podmínku (Lenin, Svazek 33, 1987: 77). V úvodní teoretické části jsme hovořili i o Leninově požadavku na naprostou centralizaci. K tomuto závěru dospěl po uchopení moci koncem roku 1917. Z jeho dalšího rozboru uplatňování vlády vyplývá, že centralizace je nutná k fungování bolševiky ovládaného státu. Tento požadavek v socialistickém Československu byl nastolen hned v počátku revolučního dění a později i de jure v ústavním pořádku. Po celou dobu jej zastávaly konzervativní kruhy v KSČ. Odchýlení se od této zásady hrozilo nejvíce v roce 1968, kdy se počal režim hroutit a musel být zachráněn zahraniční intervencí.

Aby se komunisté k moci dostali, k tomu je potřeba slovy revolucionáře "Nahradit buržoazní stát státem proletářským, a to není možné bez násilné revoluce. Zrušení proletářského státu, tj. státu vůbec, není možné jinak než cestou jeho "odumírání," (Lenin, Svazek 33, 1987: 54). Tato prorocká slova autora bolševické revoluce se v prvním bodě vyplnila a ve druhém taky bezesbytku, ale jinak, než myslel. Převzetí moci v ČSR proběhlo formou z části parlamentní krize a z části revolučního tlaku. Obojí lze v Leninových poučkách najít a zvolené dvě paralelní cesty mající za cíl ovládnout stát jsou podle revolucionáře přípustné. Cesty mohou být rozdílné, ale cíl je jeden – výstavba beztřídní společnosti. Po vybudování prvního stupně – socialistické společnosti, ale systém ustrnul ve všech oblastech, aby nakonec kvůli nereformovatelnosti "odumřel".

V průběhu budování socialistického Československa byla zřízena centralizovaná moc pod přímou kontrolou komunistické strany. Ta měla vliv na všechny oblasti života společnosti. Lze konstatovat, že hlavní poučky byly využity, ale vývoj směrem k beztřídní společnosti se neuskutečnil. Cestu k ní Lenin viděl v tom, že již nebude menšina utlačovat většinu, ale většina menšinu. Až to nebude potřeba, tak stát odumře a nastane komunistická společnost (Lenin, Svazek 33, 1987: 123). Jenže stát naopak po celé období musel posilovat, aby neztratil moc, o kterou nakonec stejně přišel. Byrokratické mohutnění postihlo i samotnou komunistickou stranu, což je v rozporu s Leninovým učením.

V ekonomické oblasti, která je podle Marxe rozhodující, rovněž nebylo dosaženo úspěchu. V první etapě výstavby komunismu – socialismu – se soukromé výrobní prostředky staly podle teorie správně společenskými (Lenin, Svazek 33, 1987: 126), ale zároveň se hospodářství propadlo do trvalé stagnace.

3.1.1. ZÁVĚR

Z předestřeného vyplývá, že režim se snažil aplikovat poučky marxismu-leninismu, ale intenzita zdůrazňování jednotlivých prvků se s ohledem na zahraniční, hospodářský i vnitropolitický vývoj měnila. Například padesátá léta plná bolševické brutality nelze s osmdesátými lety husákovské normalizace srovnávat. Za ní režim s občany uzavřel nepsanou dohodu, že za sociální standardy bude vyžadovat pouhý tichý souhlas se svojí vládou. Přesto ale jeden prvek byl stále stejný. Týkal se centralizované formy vlády jedné politické strany – KSČ. Ta byla schopna prostřednictvím stranických úkolů ukládaným svým členům řídit po vzoru ruských bolševiků celý stát. Teorie monolitické státní moci byla naplno uplatněna. Tento znak je podstatný pro stanovení základní charakteristiky režimu a zároveň byl podmínkou pro jeho udržení při životě. Důmyslně vybudovaná struktura vládnutí z jednoho centra byla ze své podstaty nereformovatelná. Stačil jeden pokus nesmělého otevření systému občanské společnosti v roce 1968, aby hrozilo zřícení celé stavby.

Můžeme tedy konstatovat, že politický režim socialistického Československa splnil podmínky marxismu-leninismu potřebné pro vybudování beztřídní společnosti. Celé učení ale nenaplnilo očekávání tvůrců, že se vše

bude vyvíjet k beztřídní komunistické společnosti. Systém zůstal ve fázi socialismu, kde zkostrnatěl. Ve svém jádru byl neměnný, každá úprava – tedy zbavení exkluzivního práva moci komunistickou stranu – znamenala zhroucení režimu.

4.1.1. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- Adamová, Kamila; Křížkovský, Ladislav: 2000. *Základy politologie*. Praha: Beck.
- Balík, Stanislav et al.: 2003. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Mezinárodní politologický ústav při Masarykově univerzitě.
- Cabada, Ladislav: 2010. *Český stranický systém, ZS 2010/2011*. Plzeň: ZČU FF KAP.
- Cabada, Ladislav; David, Šanc: 2005. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Cabada, Ladislav; Vodička, Karel: 2003. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál.
- Kaplan, Karel: 2000. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno: Doplněk.
- Kratochvíl, Antonín: 1990. Žaluji 2) *Vrátit slovo umlčeným*. Praha: Česká expedice.
- Lenin, Vladimír Iljič: 1981. Sebrané spisy. Svazek 6. *Co dělat?* Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Lenin, Vladimír Ilji: 1987. Sebrané spisy. Svazek 33. *Stát a revoluce*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Lenin, Vladimír Ilji: 1988. Sebrané spisy. Svazek 41. *Levičáctví – dětská nemoc komunismu*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Malíř, Jiří, a kol.: 2005. *Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, II. Díl: období 1938-2004*. Brno: Nakladatelství Doplněk.
- Otáhal, Milan: 2002. *Normalizace 1969-1989. Praha*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

- Rupnik, Jacques: 2002. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha: Academia.
- Vaněk, Miroslav: 1994. Veřejné mínění o socialismu před listopadem 1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Veselý, Zdeněk: 1994. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria publishing.
- Vodička, Karel, Cabada, Ladislav: 2004, *Politický systém České republiky*. Praha: Portál.

6.1.1. RESUMÉ

From the start, the political system of Czechoslovakia was being developed in unity with the doctrine of Marxism-Leninism that originated in the Soviet Union. The influence of this power was decisive for all phases of the socialist system in our country – during foundation, running and even at the end. In the course of four decades, the doctrine was threatened only in 1968, when the whole system was near collapse.

Soon after Second World War, the Communist Party of Czechoslovakia gained control over the whole state machinery. It had influence on all elements of the society, not only on state institutions, and it asserted its influence in 1950s. Principles of socialism, elaborated by V. I. Lenin, were enforced all the time. The fundamentals were set in institutional documents that reflected gradual consolidation of power of the Communist Party in Czechoslovakia (institutional documents from 1948, 1960 and 1968). The most important fundamental was that political power cannot be divided and it belonged entirely to the Communist Party of Czechoslovakia. This political party was built on the principle of democratic centralism, which in practice gave great power to the Central Committee and its General Secretary. The end of the socialist system in Czechoslovakia deviated from original Lenin's presumptions as it should gradually change into communist society. Instead, due to its inflexibility, economic problems arising from central planning and loss of foreign support, it failed. It follows from the main points of this bachelor thesis that the regime of socialist Czechoslovakia, based on thorough centralization, was not capable of reforms or in the case of reforms it would lose its basic totalitarian characteristics.